

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Aneta Zímová

Konsenzuální a většinová demokracie. Vhodný model pro Českou republiku

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: Doc. Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.

OLOMOUC 2009

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 30. června 2009

Chtěla bych poděkovat docentu Pavlu Šaradínovi za cenné rady a vstřícný přístup, díky nimž bylo možné práci dokončit.

Obsah

Úvod.....	6
1. Modely demokracie	10
1. 3 Porovnání modelů	14
1. 4 Kritika většinového a konsenzuálního modelu	15
2. Aplikace konsenzuálního a většinového modelu na ČR	16
2.1 Utváření vlád v ČR.....	16
2.2 Vztah exekutivy a legislativy	19
2. 3 Typ parlamentu a vyváženost jeho komor	20
2. 4 Typ stranického systému	22
2. 5 Štěpné linie	23
2. 6 Volební systém	24
2. 6. 1 Velikost volebních obvodů.....	25
2. 6. 2 Volební formule	27
2. 6. 3 Kvórum (uzavírací klauzule).....	27
2. 6. 4 Počet skrutinií.....	28
2. 7 Unitární a federativní uspořádání státu	29
2. 8 Ústava.....	29
2. 9 Typ demokracie v ČR	30
3. Pokus o změnu volebního systému v ČR.....	31
3. 1 Výsledky voleb a povolební vyjednávání	31
3. 2 Opoziční smlouva.....	32
3. 3 Toleranční patent a návrhy změny volebního zákona.....	33
3. 4 Zrušení navrhované reformy Ústavním soudem	35
3. 5 Analýza předkládané reformy	35

3. 6 Aplikace proporčního volebního modelu s většinovými prvky na ČR.....	36
3. 7 Perspektivy změny volebního zákona v ČR.....	39
Závěr	41
Prameny a literatura	45
PRAMENY	45
a) Tiskové.....	45
b) Internet	45
LITERATURA.....	46
Abstrakt	50

Úvod

Předmětem práce je určení vhodného demokratického modelu pro Českou republiku (dále také jako ČR) na základě porovnání vlastností českého demokratického modelu s typy, které definoval Arend Lijphart. Po roce 1989, a tím spíše po rozpadu Československa, v našem prostoru zesílila diskuze o podobě českého politického systému. Diskuze o tom, zdali se má volebním zákonem Česká republika přiklonit ke konsenzuálnímu nebo konkurenčnímu modelu demokracie. „*Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice*“, která byla uzavřena v roce 1998 mezi Občanskou demokratickou stranou (dále také jako ODS) a Českou stranou sociálně demokratickou (dále také jako ČSSD), si mimo jiné kladla za cíl změnit volební zákon v proporcích s většinovými prvky, čímž by se ČR na pomyslné ose přiblížila většinovému modelu demokracie.

V práci se zabývám výzkumnou otázkou, k jakému nastavení demokracie by měla ČR směřovat. Pracuji s hypotézou, že pro ČR je vhodnější konsenzuální typ demokracie, a to i přesto, že splňuje důležité znaky konkurenční demokracie. Tuto hypotézu budu ověřovat na nezdařilém pokusu změny volebního systému v roce 2001, kterým by se ČR výrazně přiblížila k většinovému typu demokracie. Tato práce je rozdělena do tří částí. První část se věnuje teoretickému základu, který přispívá k jasnější orientaci v daných pojmech. Jsou zde definovány dva základní modely demokracie, tak jak je popsal A. Lijphart ve své knize *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries* z roku 1984. Jsou zde představeny, porovnány a na závěr kriticky zhodnoceny znaky většinového a konsenzuálního modelu.

Následující dvě části uvádějí analyzovaný teoretický rámec do praxe. Konkrétně si druhá část klade za cíl určit, jaký typ demokracie je přítomen v České republice. Osm znaků konsenzuální demokracie je zde přímo srovnáváno s vlastnostmi demokratického zřízení v naší zemi. Poslední část této práce se věnuje analýze období menšinové vlády ČSSD podpořené ODS, známého jako období tzv. opoziční smlouvy, a s tím spojenými dopady na politický systém. Kapitola analyzuje skutečnosti, které vedly k povolební patové situaci, návrh změny volebního zákona i důvody jeho zamítnutí Ústavním soudem. Na závěr

této kapitoly konfrontují možnosti změny volebního zákona na proporční systém s většinovými prvky a tím v praxi posunutí ke konkurenčnímu typu demokracie v ČR.

Z metodologického hlediska je v práci použita jak srovnávací metoda, tak jednopřípadová interpretativní studie. Oba typy mají společné, že slouží k zodpovězení jedné nebo více konkrétních vědeckých otázek.¹ V prvních dvou kapitolách využívám srovnávací metodu ve smyslu porovnání klíčových znaků konkurenční a konsenzuální demokracie se znaky demokracie v České republice. Vhodnost konkurenční a konsenzuální demokracie v ČR je ve třetí kapitole ověřena formou jednopřípadové studie, která aplikuje zavedenou teorii na konkrétní případ.² V současné době se v českém politickém prostředí často diskutuje o změně volebního systému, závěry z této kapitoly mohou do budoucna posloužit jako zobecněný model či zkušenost se zaváděním nového volebního systému.

Z hlediska časového se práce věnuje období od 1. ledna 1993 do současnosti. Období vzniku samostatné České republiky je charakteristické politickými, společenskými a kulturními změnami, které měly vliv na vývoj demokracie. Z důvodů neustále probíhající diskuze o charakteru volebního systému a potažmo i o modelu demokracie je náplň práce stále aktuální. Poslední kapitola se podrobněji věnuje období od voleb do Poslanecké sněmovny (dále také jako PS) v roce 1996 do roku 2006. V rámci této periody je důležitá skutečnost tzv. opoziční smlouvy, která vznikla v roce 1998 a výrazně ovlivnila období voleb do Poslanecké sněmovny ČR v letech 2002 a 2006.

Teoretický rámec této práce tvoří především demokratická paradigmatu A. Lijpharta. Tento nizozemský politolog se problematice konsenzuální a většinové demokracie věnuje dlouhodobě, a jak zdůrazňují Vít Hloušek a Lubomír Kopeček, jeho koncepty prošly postupem času rozsáhlým vývojem, který nemusí být u konce.

V roce 1968 vydal A. Lijphart článek s názvem *Typologies of democratic systems*, ve kterém identifikuje 4 typy demokratických režimů. Demokracii

¹ FIALA, Petr – SCHUBERT, Klaus: *Moderní analýza politiky. Uvedení do teorií a metod policy analysis*. Brno 2000, s. 44.

² DRULÁK, Petr: *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha 2008, s. 34.

odstředivou, dostředivou, konsociační a depolitizovanou. Ve svých dalších studiích se A. Lijphart zaměřil na výzkum konsociační demokracie. Tento typ se vyznačuje konsenzuálností elit spolu s vysokým stupněm kulturní rozdílnosti. Svými studiemi se snažil zdůvodnit, proč se některé vysoce fragmentované společnosti mohou vyznačovat vysokou mírou demokratické stability. V díle *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands* tento model dále rozvádí a aplikuje na rodné Nizozemsko. Později model konsociační demokracie modifikoval. Teorii více zobecnil a přikládal větší důraz na instituce a politické procesy. Tento nově vzniklý typ nazývá konsenzuálním. Ve studii *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries* A. Lijphart definuje osm základních znaků konsenzuálního modelu, vůči kterému zároveň vymezuje model většinový. Tyto dva typy označuje za protipóly na pomyslné ose, na kterou zařazuje jednotlivé státy. A. Lijphart svou práci dále rozvíjí v díle *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty Six Countries*. Na tuto práci je možné nahlížet jako na aktualizovaný druhý díl výše zmíněných *Democracies*. Studie je doplněna o patnáct nových zemí a nově je zde přikládán význam zájmovým skupinám a centrální bance.

Mezi kritiky Lijphartovy koncepce patří například Giovanni Sartori. Ve svých dílech *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu, Srovnávací ústavní inženýrství: Zkoumání struktur, podnětů a výsledků* či *The Theory of Democracy Revisited* nesouhlasí s Lijphartovým příliš zobecněným konceptem. Sartoriho kritice bude věnován prostor v následující kapitole práce.

Teorie konsenzuálního a většinového modelu je dostatečně interpretována i v českých textech. Vývoji konsociační a konsenzuální demokracie se věnuje například Blanka Říchová v *Přehledu moderních politologických teorií*, spolupracovala i na sestavení *Antologie světových politologů 2*. K problematice vývoje přispěla i přehledná publikace *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* od již zmiňovaných autorů V. Hlouška a L. Kopečka. Aplikováním Lijphartova teoretického rámce na konkrétní případ České republiky se ve svých pracích zabývá Miroslav Novák. V díle *Jakou demokracií pro nové demokracie? Konsenzuální model, efektivita a kulturně homogenní země*, textu *Je konsenzuální „model“ demokracie nejlepší* či

přednášce *Proč je konkurenční model demokracie pro českou republiku vhodný?*, kritizuje Lijphartův konsenzuální model a doporučuje zavedení většinového typu v České republice. Názorově mu ve svých pracích oponuje Michal Klíma. V dílech *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství* nebo *Skrytá tichá velká koalice* vyjadřuje obavy ze zavedení většinového volebního systému a naopak zdůrazňuje kvality a vhodnost konsenzuální demokracie v českém prostředí.

Ucelený pohled na problematiku, která je analyzována ve druhé a třetí kapitole, přináší sborník od autorů Tomáše Lebedy a Miroslava Nováka *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Rozdělení volebních systémů a jejich charakteristiku nabízí sborník *Volební systémy*, který sestavili autoři Roman Chytílek a Jakub Šedo. V práci jsou dále zpracovány další poznatky z textů T. Lebedy. Například studie *Hlavní proměnné proporčních volebních systémů* významně přispěla k identifikování hlavních proměnných proporčního volebního systému ČR. Obdobím opoziční smlouvy, následným pokusem o změnu volebního systému a výzkumem volebních systémů se ve svých pracích zabývají další autoři, jako například M. Novák, M. Klíma, Ladislav Cabada, Marek Ženíšek, Dalibor Čaloud, Tomáš Dušek, Michal Kubát a další. Využitá literatura je podrobena důkladnější analýze v příslušných kapitolách.

1. Modely demokracie

Pro správnou orientaci v této práci je důležité vymezit základní pojmy. Jak již bylo uvedeno v úvodu, A. Lijphart jednotlivé modely demokracie postupem času aktualizoval a rozvíjel.³ V této práci budou užívány pojmy tak, jak je A. Lijphart definoval ve studii *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. Na příkladu Velké Británie je popsán většinový model, který může být označován jako majoritní, konkurenční či westminsterský.⁴ Jinak je tomu u druhého konceptu, který A. Lijphart demonstruje na příkladu Švýcarska a Belgie. Zde pojednává o konsenzuálním modelu demokracie.⁵ Konsenzuální demokracie může být označena za demokracii kontraktační či proporční, nesmí být zaměněna za demokracii konsociační. Model konsociační demokracie předcházela modelu konsenzuálnímu a v úvodu knihy z roku 1984 A. Lijphart konsociační model opouští. Lépe řečeno ho upravil a zobecnil tak, aby jej bylo možné vhodněji aplikovat na více empirických příkladů.⁶

1.1 Většinový model

Jedním z nejdůležitějších atributů westminsterského typu demokracie je důraz na většinu. Princip majority prostupuje všemi vrstvami tohoto konceptu. A. Lijphart popsal nejdůležitějších devět znaků tohoto konceptu, pro lepší ilustraci je demonstroval na systému Velké Británie, která se většinovému modelu přibližuje nejvíce.⁷

Prvním ze základních prvků považuje koncentraci výkonné moci a jednobarevnou vládu. Po volbách vládu tvoří zástupci vítězné strany, kteří mají mandát „k jednání za všechny“, přestože je poměrně silné menšině upřena

³ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno 2004, s. 203.

⁴ Tamtéž, s. 205.

⁵ LIJPHART, Arend: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. London 1984, s. 1–36.

⁶ ŘÍCHOVÁ, Blanka: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha 2000, s. 214.

⁷ Westminsterský model demokracie můžeme nalézt mimo jiné i v Austrálii, Novém Zélandu či Kanadě.

možnost podílet se na vládě.⁸ Druhým základním prvkem většinové demokracie je splynutí moci a dominance vlády. Protože strana, která volby vyhraje, má většinu v dolní komoře parlamentu, je nepravděpodobné, že by nepodpořila vládu. Naopak díky tomu, že ve vládě jsou přední představitelé vítězné strany, má vláda zajištěnou jasnou podporu.⁹ Asymetrický bikameralismus neboli dominance jedné komory parlamentu nad druhou uvádí A. Lijphart jako třetí stavební prvek westminsterského modelu. Dalším prvkem je bipartismus neboli systém dvou stran, který úzce souvisí s pátým prvkem, a sice jednorozměrným stranickým systémem. Homogenní společnost westminsterské demokracie se dělí podél jedné štěpné linie (známé také jako cleavage či konfliktní linie). Ve Velké Británii se strany i společnost vyprofilovaly na pravolevé škále, čímž došlo k tzv. jednorozměrnému zjednodušení.¹⁰

Dalším z nepostradatelných prvků je většinový volební systém, který více než proporcčnost preferuje akceschopnost a efektivitu. Nejideálnějším systémem je pak first-past-the-post (dále také jako FPTP), neboli systém, ve kterém „vítěz bere vše“. K dalším ze základních prvků patří jednotná a centralizovaná vláda, na které jsou lokální vlády závislé jak formálně, tak finančně.¹¹ A. Lijphart potom zdůrazňuje, že neohrazená suverenita parlamentu, která může být daná nepsanou ústavou, silně přispívá k majoritnímu modelu. Parlament v takovém modelu není formálně vázán zákony a teoreticky má neomezenou moc.¹² Posledním devátým prvkem, který je charakteristický pro westminsterský systém, je takzvaná exkluzivita reprezentativní demokracie neboli vyloučení přímé demokracie.¹³ Dle teorie to znamená, že v zemích s konkurenční demokracií se nepoužívají referenda.¹⁴

⁸ LIJPHART, Arend: *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven 1999, s. 10.

⁹ HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. s. 214.

¹⁰ SARTORI, Giovanni: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*. Brno 2005, s. 337.

¹¹ LIJPHART, A.: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, s. 15.

¹² LIJPHART, Arend: *Non-Majoritarian Democracy: A Comparison of Federal and Consociational Theories*. *Publius*, 15, 1985, č. 2, s. 8.

¹³ HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 215.

¹⁴ Uskutečněná referenda ve Velké Británii (využito celkem třikrát) měla pro vládu a parlament výlučně informativní funkci, neboť jejich výsledky nejsou závazné. DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a

Na základě výše uvedených prvků by se mohlo zdát, že konkurenční demokracie je modelem, který se ve své podstatě podobá autoritářským režimům. Zde je nutné zdůraznit, že agendy jsou v konkurenčních demokraciích schvalovány většinou (ostatně jak už bylo zmíněno, princip většiny prostupuje celým systémem), avšak v těchto systémech nedochází k tyranii ze strany většiny.¹⁵ Menšina a většina v poslanecké sněmovně spolu vzájemně konstruktivně komunikují. Navíc zde existuje skutečnost, že menšina může být po příštích volbách většinou. Tudíž takovýto systém předpokládá alternaci stran u moci. Nadto v těchto demokraciích figuruje řada neformálních a v zákonech nezakotvených limitů a omezení.¹⁶ Jakékoliv nedemokratické uzurpování moci je proto vyloučeno. Ke všem devíti základním bodům Lijphart uvádí výjimky, které jsou důkazem demokratičnosti a legitimacy systému.

1.2 Konsenzuální model

Konkurenční model demokracie je vhodný pro společnost, která se vyznačuje vysokým stupněm homogenity. Přestože uvnitř společnosti zdaleka neexistuje obecná shoda na všech agendách, nedají tyto „konflikty“ vzniknout další štěpné linii, tak jako je tomu u společnosti heterogenní. A. Lijphart zdůrazňuje, že společnost složená z různorodých skupin není pro westminsterskou demokracii vhodná.¹⁷ Ve fragmentované společnosti musí docházet k artikulaci zájmů všech skupin, což v praxi znamená, že jiná než proporční demokracie není možná.

Jak bylo výše uvedeno, ve většinovém modelu všemi vrstvami systému prostupuje princip většiny. V konsenzuálním modelu všechny vrstvy systému prostupuje princip reprezentace a proporčnosti. A. Lijphart uvádí příklad Švýcarska jako heterogenní společnosti, kde je nezbytná artikulace zájmů všech skupin. Zdůrazňuje, že do federální rady jsou zástupci voleni na základě tzv. magické formule, která zohledňuje stranickou příslušnost, národnost i zvláštní

kol.: *Základní modely demokratických systémů: Komparace politických systémů*. Praha 2008, s. 124–125.

¹⁵ TOCQUEVILLE, Alexis: *Demokracie v Americe*. Praha 1992, s. 143.

¹⁶ LIJPHART, A.: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, s. 10.

¹⁷ HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítel a perspektivy demokracie*, s. 211.

postavení vybraných kantonů.¹⁸ Podobně jako u většinového modelu, i u konsenzuální demokracie akcentuje A. Lijphart osm základních znaků, v tomto případě spíše elementů, které omezují většinu.

Na první místo řadí sdílení výkonné moci, přesněji řečeno utváření velkých koalic. V praxi to znamená, že se na vládě podílí více politických stran (více, nežli je zapotřebí k většinové vládě), a tím dochází k reprezentaci odlišných skupin ve společnosti (např. v Belgii jsou ve vládě zastoupeny jak vlámské, tak valonské strany, které se navíc liší svým postavením na pravolevé škále).¹⁹ K tvoření takových vlád je nutný konsenzus a vyjednávání, což přináší oslabení exekutivy. Na oslabení výkonné moci se podílí druhý rys tohoto modelu, a sice formální i neformální rozptýlení moci mezi parlamentem a vládou tak, že jsou obě instituce v rovnovážném stavu.²⁰ V rovnovážném vztahu jsou v konsenzuální demokracii i obě komory parlamentu, čímž je implikován třetí znak konsenzuální demokracie. Tím je vyvážený symetrický bikameralismus. Stejná relevance obou komor zajišťuje výraznou reprezentaci menšin v druhé komoře.²¹

Heterogenní společnost logicky generuje vícestranický systém neboli multipartismus, který je čtvrtým znakem proporčního modelu. Zde je důležitá role připisována nejen počtu relevantních stran (více než dvě), ale i faktu, že žádná ze stran nemůže sama sestavit jednobarevnou vládu. Heterogenní společnost, která je rozdělena podél více než jedné štěpné linie, generuje vícerozměrný stranický systém.²² Podobně jako u většinového typu, i zde volební systém výrazně ovlivňuje celou strukturu demokracie. Konsenzuální model se vyznačuje poměrným volebním systémem. Mandáty jsou ve volbách proporčně rozdělovány na základě výsledků ve volbách. Samozřejmě záleží na

¹⁸ STRMISKA, Maxmilián a kol.: *Politické strany moderní Evropy: Analýza stranicko-politických systémů*. Praha 2005, s. 324–325.

¹⁹ LIJPHART, A.: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, s. 24.

²⁰ HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 211.

²¹ LIJPHART, A.: *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, s. 43.

²² Například ve Švýcarsku je politická soutěž určována nejen rozdělením stran na ose pravice-levice, nýbrž zde důležitou roli ztělesňují otázky etnika, náboženství, atd.

²³ HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 212.

nastavení volebních mechanismů, protože i proporční volební systém může značně zkreslovat volební výsledky.²⁴

Dalším znakem konsenzuální demokracie je vysoká míra decentralizace. Oproti westminsterskému modelu existují uvnitř státu nižší územní jednotky, které jsou do jisté míry na centru nezávislé a mají vlastní finanční prostředky. Tím dochází k rozptýlení moci a posílení autonomie jednotlivých společenských skupin.²⁵ Jako poslední prvek konsenzuální demokracie A. Lijphart uvádí psanou ústavu a možnost menšinového veta. Psaná neboli rigidní ústava brání prosazení většiny nad menšinou, popřípadě jejímu útisku. Ústava je právně zakotvena tak, aby ji nebylo možné zneužít ve prospěch většiny. Pro její změnu jsou nutné vysoké kvalifikované většiny v obou komorách, které dávají menšině možnost návrh na změnu zablokovat, a tím jí poskytnout možnost menšinového veta.²⁶

1.3 Porovnání modelů

Z výše uvedených teoretických koncepcí jasně vyplývají určité nároky na země, ve kterých jsou aplikovány. Konkurenční demokracie vyžaduje homogenní společnost, ve které většinová podstata systému nebude utlačovat menšinu. Naopak je zřejmé, že si země s vysokou mírou heterogenity musí osvojit systém, ve kterém budou všechny skupiny reprezentovány stejnou měrou. Je rovněž důležité zdůraznit, že i ve vyspělých majoritních demokraciích je nutné mezi elitami dosáhnout konsenzu. Nutí je k tomu nejenom řada neformálních omezení moci, ale také vědomí kontinuity a možnosti, že po dalších volbách bude současná většina menšinou. Je důležité podotknout, že stranický systém v konsenzuální demokracii není rigidní či nesoutěživý.²⁷ Oba teoretické koncepty představují modely, které slouží jako schéma pro výzkum jednotlivých zemí. Nesmíme zapomenout, že tyto koncepty, jak je popsal A. Lijphart, jsou

²⁴ LEBEDA, Tomáš: *Hlavní proměnné proporčních volebních systémů*. Sociologický časopis, 37, 2001, č. 4, s. 440.

²⁵ HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 213.

²⁶ LIJPHART, A.: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, s. 30.

²⁷ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Politologická revue, 6, 2001, č. 1., s. 10.

především teoretickými ideály, tudíž že v praxi se jednotlivé země těmto modelům pouze více či méně přibližují.

1.4 Kritika většinového a konsenzuálního modelu

Lijphartovy modely se staly předmětem diskuzí a získaly si své příznivce a odpůrce. Jeho teoriím se často vytýká, že typ konsociační demokracie byl modifikován na konsenzuální model ve snaze vytvořit univerzálně platný koncept, který by bylo možné lépe využívat v dalších výzkumech. Jak bylo naznačeno v úvodu, jedním z kritiků je G. Sartori. S Lijphartovým konceptem konsociační demokracie souhlasí ve smyslu nalezení takového modelu, který by byl schopen fungovat i v nepříznivých podmínkách.²⁸ Zároveň ale upozorňuje, že Lijphart poté svoje premisy doslova „nafouknul do velké teorie“ o nejlepší formě demokracie.²⁹

Dle A. Lijpharta byla konsociační demokracie vhodná pro země s fragmentovanou společností, avšak postupem času a s novým definováním konsenzuální demokracie preferuje kontraktační demokracii i tam, kde je společnost víceméně homogenní.³⁰ Zde nastává problém, protože pojmy heterogenní a homogenní společnost jsou pojmy velice nejednoznačné a jejich skutečný význam spočívá v kontextu a interpretaci, čímž může dojít k nesprávné klasifikaci. Například poměrně homogenní společnost, která by v dané chvíli byla názorově rozdělená podle konkrétní agendy, by dle Lijphartova konceptu mohla být označena za heterogenní.

G. Sartori dále kritizuje glorifikaci jednotlivých základních prvků konsenzuální demokracie. Upozorňuje, že vláda sestavená z více stran nemusí jednat tak efektivně jako jednobarevná vláda ve většinovém systému, ale že může dojít k naprosté blokaci vlády při vážnějších neshodách v koalici. O efektivitě a akceschopnosti (v případě konsenzuální demokracie spíše neakceschopnosti) pojednává ve svých pracích i M. Novák, který A. Lijpharta kritizuje pro naprosté

²⁸ SARTORI, G.: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*. s. 83.

²⁹ SARTORI, Giovanni: *The Theory of Democracy Revisited*. New Jersey 1987, s. 238.

³⁰ HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 211.

opomenutí důležitých faktorů, které definují jednotlivé systémy.³¹ Další nejasnosti a zpomalení celého systému může způsobit Lijphartem zvýrazňovaná separace jednotlivých pravomocí. Striktní rozdělení moci mezi vládu a parlament nemusí zajistit kýženou rovnováhu, spíše naopak. Tím, že dojde k posílení jednotlivých skupin uvnitř státu, může vést spíše ke konfliktu a kolapsu než ke konsensu. G. Sartori se domnívá, že v Lijphartově modelu konsenzuální demokracie by v praxi došlo k naprostému zablokování výkonné moci.³²

Koncepty A. Lijpharta hodnotím jako přínosné z pohledu uceleného teoretického rámce, na základě kterého je možné určit směřování dané země k většinové či konsenzuální demokracii. Souhlasím však s G. Sartorim, který kritizuje Lijphartovo pojetí konsenzuálního modelu jako všeobecně vhodného. Vhodnost jednotlivých modelů proto závisí na specifických vlastnostech dané země. Pro transformující se země doporučuji konsenzuální model demokracie. Soudím, že politický a stranický systém v těchto zemích není ustálen. Pro eliminaci politických otřesů, které mohou být zaviněny nevyzrálostí politických elit, je proto vhodnější, pokud se ve stranickém systému pohybuje více relevantních stran.³³

2. Aplikace konsenzuálního a většinového modelu na ČR

2.1 Utváření vlád v ČR

První volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky se konaly v roce 1996. Pětiprocentní volební práh překročilo celkem šest stran, oproti posledním volbám do České národní rady se tedy jednalo o dva politické subjekty méně.³⁴ Vítězně z nich vzešla ODS, na druhém místě se umístila ČSSD, následují Komunistická strana Čech a Moravy (dále také jako KSČM), Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (dále také jako KDU-ČSL),

³¹ NOVÁK, Miroslav: *Je konsenzuální „model“ demokracie nejlepší?* Sociologický časopis, 34, 1998, č. 1, s. 14.

³² SARTORI, G.: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, s. 85.

³³ Za politický otřes lze považovat například vyslovení nedůvěry vládě během předsednictví České republiky v Radě EU. *Vondra i Kohout: Předsednictví poškodil pád vlády*. Týden, 21. 6. 2009 (www.tyden.cz)

³⁴ Dostupné z <http://www.volby.cz/pls/cnr/1992/u6101> (3. 12. 2008)

Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (dále také jako SPR-RSČ) a konečně Občanská demokratická aliance (dále také jako ODA).³⁵

Celkové výsledky voleb jsou pro přehlednost uvedeny v tabulce 1.

Tabulka 1: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny ČR v roce 1996

Strana	Výsledky voleb v %	Počet získaných mandátů
ODS	29,62	68
ČSSD	26,44	61
KSČM	10,33	22
KDU-ČSL	8,08	18
SPR-RSČ	8,01	18
ODA	6,36	13

Zdroj: www.volby.cz

Povolební vyjednávání o vytvoření vlády byla obtížná. Strany, které v minulé vládě tvořily vládní koalici (ODS, KDU-ČSL, ODA), získaly jen 99 mandátů. ČSSD pod vedením Miloše Zemana výrazně posílila a polepšila si o 19,9 % hlasů, čímž získala o 45 křesel více.³⁶ Nestabilní a neakceschopná menšinová vláda Václava Klause vydržela přibližně rok a půl.³⁷ V předčasných volbách do Poslanecké sněmovny ČR v roce 1998 zvítězila ČSSD, následovala ODS. Pětiprocentní hranici do Poslanecké sněmovny překročily ještě KSČM, KDU-ČSL a Unie Svobody (dále také US). Výsledky voleb jsou uvedeny v tabulce 2.

Tabulka 2: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v roce 1998

Strana	Výsledky voleb v %	Počet získaných mandátů
ČSSD	32,31	74
ODS	27,74	63
KSČM	11,03	24
KDU-ČSL	9,00	20
US	8,60	19

Zdroj: www.volby.cz

³⁵ Dostupné z <http://www.volby.cz/pls/ps1996/u4> (3. 12. 2008)

³⁶ Dostupné z <http://www.volby.cz/pls/cnr1992/u6> (3. 13. 2008)

³⁷ LEBEDA, Tomáš: *Volební reforma v ČR. Zmařený pokus z let 1998–2002*. In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Edd.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda 2004, s. 347.

Volební výsledky napovídaly, že vytvoření vlády bude komplikované. ČSSD, která získala 74 mandátů, sestavila menšinovou vládu, která si podporu opozice zajistila podepsáním tzv. opoziční smlouvy. Toto období bude podrobněji analyzováno v třetí kapitole práce.

Z voleb v roce 2002 vzešla vítězně ČSSD, na druhém místě se umístila ODS, následovala KSČM a koalice KDU-ČSL a US-DEU (dále také jako Koalice). Výsledky voleb jsou uvedeny v tabulce 3. Vladimíru Špidlovi se podařilo sestavit většinovou vládu, která se však v Poslanecké sněmovně opírala o křehkou většinu 101 poslanců.

Tabulka 3: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny ČR v roce 2002

Strana	Výsledky voleb v %	Počet získaných mandátů
ČSSD	30,20	70
ODS	24,47	58
KSČM	18,51	41
Koalice	14,27	31

Zdroj: www.volby.cz

Poslední volby do Poslanecké sněmovny proběhly v roce 2006. Do dolní komory Parlamentu ČR vstoupilo celkem pět politických subjektů. Volby vyhrála ODS, na druhém místě se umístila ČSSD, následována KSČM, KDU-ČSL a nově i Stranou zelených (dále také jako SZ). Výsledky voleb jsou uvedeny v tabulce 4.

Tabulka 4: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny ČR v roce 2006

Strana	Výsledky voleb v %	Počet získaných mandátů
ODS	35,38	81
ČSSD	32,32	74
KSČM	12,81	26
KDU-ČSL	7,22	13
SZ	6,29	6

Zdroj: www.volby.cz

Volby skončily nerozhodným výsledkem, protože jak levicový blok tvořený ČSSD a KSČM, tak nesourodý středo-pravý blok ODS, KDU-ČSL a SZ,

nedisponovaly 101 mandáty potřebnými pro vyjádření důvěry vládě. Tento volební pat ochromil exekutivní moc na bezmála šest měsíců. Vláda v čele s Mirkem Topolánkem získala důvěru v lednu roku 2007. Načrtnutý trojkoaliční půdorys byl však od počátku narušován odmítavým postojem ČSSD a KSČM.³⁸ K vytvoření akceschopné exekutivy nepřispěly jak rozkoly uvnitř jednotlivých stran koalice, tak „přebíhání“ poslanců. Nejednotnost a křehkost vládní koalice zároveň snížila důvěru občanů v českou politickou scénu.³⁹ Na konci března roku 2009 byla kabinetu Mirka Topolánka vyslovena nedůvěra.⁴⁰ Novým premiérem byl jmenován Jan Fischer, který povede českou exekutivu až do předčasných voleb na podzim roku 2009.⁴¹

Z politického vývoje vyplývá, že pro sestavení vlády v českém politickém prostoru je nutné povolební vyjednávání leaderů jednotlivých politických stran.⁴² Aby mohla vítězná strana sestavit akceschopný kabinet, je nucena spolupracovat s dalšími relevantními stranami. Od roku 1996 nezískala žádná ze stran v Poslanecké sněmovně dostatek mandátů pro sestavení jednobarevné, akceschopné, stabilní a většinové vlády, a docházelo k utváření velkých koalic. Díky nutnosti participace všech relevantních stran na vytváření exekutivní moci Česká republika tedy naplňuje kritérium konsenzuální demokracie.

2.2 Vztah exekutivy a legislativy

Pro vymezení vztahu mezi výkonnou a zákonodárnou mocí, neboli vztahu mezi vládou a parlamentem, A. Lijphart přiřazuje většinovému a konsenzuálnímu

³⁸ FOLTÝN, Tomáš – HAVLÍK, Vlastimil: *Teorie a praxe sestavování vlády v České republice*. In: ČALOUŠ, Dalibor a kol.: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno 2006, s. 192.

³⁹ Výzkum veřejného mínění z listopadu roku 2006 ukázal, že se spokojenost s politickou situací v ČR po parlamentních volbách razantně zhoršila. S politickou situací byla spokojena pouze necelá desetina českých občanů (8 %). Dostupné z

<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=vyhledavani> (15. 05. 2009)

⁴⁰ 18:28:40. *Čas, kdy padla Topolánkova vláda*. Hospodářské noviny, 25. 3. 2009, (<http://hn.ihned.cz>)

⁴¹ *Vláda získala silný mandát, pochvaloval si premiér Fischer*. Lidové noviny, 8. 6. 2009, (<http://www.lidovky.cz>)

⁴² NOVÁK, Miroslav: *Typy vlád a jejich utváření: ČR v komparativní perspektivě*. In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Ed.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda 2004, s. 313.

modelu typ režimu. Westminsterský model spojuje s prezidentským typem vlády, proporční s vládou parlamentní.⁴³

Parlamentní zřízení je charakteristické vzájemnou závislostí vlády a parlamentu. Výkonná moc je zde odvozena z moci zákonodárné, které je zároveň odpovědná. V ČR je hlavou exekutivy tzv. vrchní představitel výkonné moci (předseda vlády), který je společně s vládou závislý na vyjádření důvěry Poslaneckou sněmovnou. Inicie sestavení vlády v ČR náleží prezidentu republiky. Nově jmenovaná vláda musí do třiceti dnů předstoupit před Poslaneckou sněmovnu a požádat ji o vyslovení důvěry.⁴⁴ Výkonná moc není v parlamentním zřízení omezena pouze závislostí na moci zákonodárné, nýbrž i tzv. fúzí moci. Splynutí moci je v ČR uplatňováno v tom smyslu, že členové parlamentu mohou být zároveň členy vlády. ČR naplňuje další podmínku parlamentního zřízení, a sice že předseda vlády se svým kabinetem tvoří kolektivní orgán a disponuje největším počtem exekutivních pravomocí, kdežto prezident zastává pouze reprezentativní roli a jeho pravomoci jsou spíše limitované.⁴⁵ Je tedy možné konstatovat, že výkonná moc v ČR je omezena rozptýlením moci mezi vládu a parlament, což implikuje konsenzuální model demokracie.

2. 3 Typ parlamentu a vyváženost jeho komor

Parlamentey se podle počtu komor dělí na jednokomorové (unikameralismus) a dvoukomorové (bikameralismus). Dvoukomorové parlamentey lze klasifikovat jako symetrické (komory parlamentu jsou vyváženy) či asymetrické (dominuje jedna z komor). Parlament České republiky se skládá ze dvou komor: Poslanecké sněmovny a Senátu.⁴⁶ Pro určení míry vyváženosti komor Parlamentu ČR vycházím ze šesti základních znaků, které definoval A. Lijphart. Většinová demokracie je spojována s asymetrickým typem, demokracie konsenzuální

⁴³ LIJPHART, A.: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, s. 89.

⁴⁴ Ústava ČR, Hlava třetí, čl. 68.

⁴⁵ Ústava ČR, Hlava třetí, čl. 54–66.

⁴⁶ Ústava ČR, Hlava druhá, čl. 15.

s typem symetrickým. Aplikací těchto znaků na ČR je tedy možné určit, k jakému modelu demokracie ČR směřuje.

První znak, který určuje vyváženost komor je jejich velikost. Horní komora je mnohem menší nežli dolní.⁴⁷ ČR tento znak splňuje, protože Poslanecká sněmovna je tvořena 200 mandáty, oproti Senátu, který se skládá z 81 členů. Zároveň ČR splňuje kritéria druhého a třetího znaku, podle kterých je funkční období druhé komory delší nežli první a horní komora je obměňována v pravidelných dvouletých intervalech. Senátoři jsou voleni na dobu šesti let, zatímco poslanci dolní komory disponují čtyřletým mandátem.⁴⁸ Čtvrtým znakem je podřízenost horní komory komoře dolní ve formálních pravomocích. V případě ČR se jedná o pravomoci Poslanecké sněmovny přehlasovat Senát.⁴⁹ Dále se nadřazenost Poslanecké sněmovny v legislativním procesu projevuje tak, že vznést návrh zákona může každý poslanec, Senát však jen jako celek. Toto kritérium splňuje i ČR.

A. Lijphart zdůrazňuje, že relevance druhé komory závisí také na způsobu jejího zvolení. Členové obou komor Parlamentu jsou voleni přímo, odlišnost nacházíme v kritériích volebního systému.⁵⁰ Z tohoto pohledu by měl mít senátor i poslanec stejně silný mandát. Může být tedy konstatováno, že existuje vztah mezi relevancí pravomocí Senátu ČR a metodou jeho výběru. Existence druhé komory jako prostoru pro reprezentaci menšin je posledním znakem. Toto kritérium ČR nespĺňuje. V horní komoře nejsou vyhrazeny mandáty pro jednotlivé minoritní skupiny společnosti.

Dle výčtu vlastností Parlamentu ČR lze soudit, že Poslanecká sněmovna a Senát jsou v nerovnovážném postavení. Přestože jsou obě komory voleny přímo, dominuje komora dolní. Na Senát, který na rozdíl od Poslanecké sněmovny nemůže být dle Ústavy rozpuštěn, může být nahlíženo jako na „demokratickou pojistku“. Svou činností kontroluje a filtruje legislativní iniciativy Poslanecké sněmovny a v případě změny Ústavy je jeho souhlas nezbytný.⁵¹ Bikameralismus

⁴⁷ LIJPHART, A.: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, s. 90.

⁴⁸ Ústava ČR, Hlava druhá, čl. 16.

⁴⁹ Ústava ČR, Hlava druhá, čl. 47.

⁵⁰ Poslanci jsou voleni na základě poměrného volebního systému, kdežto senátoři na základě většinové volby. Ústava ČR, Hlava druhá, čl. 18.

⁵¹ Ústava ČR, Hlava druhá, čl. 39.

ČR je tedy možné označit za asymetrický. V tomto bodě se tedy ČR přiklání k většinovému modelu.

2. 4 Typ stranického systému

Nastavení stranického systému je dalším důležitým ukazatelem při určování modelu demokracie. Bipartismus (systém dvou stran) je charakteristický pro westminsterskou demokracii, multipartismus (vícestranický systém) je charakteristický pro demokracii proporční.⁵² Typologií stranických systémů se zabývá řada politologů. Maurice Duverger rozděluje stranické systémy podle počtu stran na systémy s jednou stranou, bipartijní systémy a vícestranické systémy.⁵³ Tato koncepce byla rozpracována Jeanem Blondelem, který systémy dělí na bipartijní, systémy dvou a půl stran, multipartijní s dominující stranou a multipartijní bez dominující strany.⁵⁴ G. Sartori dle kritéria počtu relevantních stran a ideologické vzdálenosti mezi stranami rozpoznává systém jedné, hegemonní nebo predominantní strany, systém dvou stran, systém omezeného nebo extrémního pluralismu a systém atomizovaný. Relevantní strana je podle G. Sartoriho, taková strana, která disponuje koaličním nebo tzv. vyděračským potencionálem.⁵⁵ Pro zařazení ČR do jednoho z popsaných typů je nutné určit počet relevantních stran, které v českém stranickém systému figurují.

A. Lijphart pro stanovení počtu relevantních stran užívá vzorec efektivního počtu stran, který definuje Rein Taagepera takto.⁵⁶

$$n = \frac{1}{\sum_{i=1}^n p_i^2}$$

⁵² LIJPHART, A.: *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, s. 63.

⁵³ DUVERGER, Maurice: *Les partis politiques*. Paris 1976, s. 29.

⁵⁴ BLONDEL, Jean: *Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*. Canadian journal of Political Science, 2, 1968, č. 1, s. 180–203.

⁵⁵ SARTORI, G.: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, s. 130.

⁵⁶ TAAGEPERA, Rein: *Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe*. Comparative Political Studies, 12, 1979, č. 1, s. 3–27.

Po dosažení výsledků voleb do Poslanecké sněmovny z let 1996, 1998, 2002 a 2006 do vzorce je spočítán efektivní počet stran pro jednotlivá volební období. Výsledky jsou prezentovány v tabulce 5.

Tabulka 5: Efektivní počet stran v jednotlivých volebních obdobích

Volební období	1996-1998	1998-2002	2002-2006	2006-2009
Efektivní počet stran	4,15	3,71	3,68	3,92

Zdroj: www.volby.cz, výpočty autorka

Na základě těchto výsledků je možné konstatovat, že je v ČR přítomen vícestranický systém (dle M. Duvergera), vícestranický systém bez dominantní strany (dle J. Blondela) či omezený pluralismus, který dle G. Sartoriho předpokládá tři až pět stran.⁵⁷ ČR tak splňuje další rys konsenzuální demokracie.

2. 5 Štěpné linie

Přítomnost jedné hlavní nebo více štěpných linií je znakem odlišující konkurenční a konsenzuální demokracií. Teorii štěpných linií představili Stein Rokkan a Seymour M. Lipset ve své práci *Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments*. Národní a průmyslová revoluce daly vzniknout celkem čtyřem štěpným liniím: centrum vs. periferie, církev vs. stát, město vs. venkov a vlastníci vs. pracující.⁵⁸

V. Hloušek a L. Kopeček zdůrazňují, že do voleb v roce 1990 nebylo v českém prostředí možné určit relevantní politické strany. Kromě iniciační štěpné linie transformace, která byla reprezentována sporem mezi komunistickou stranou a Občanským fórem (dále také jako OF), neexistovaly jasné faktory, které by představovaly potenciální osy polarizace a štěpné linie rodícího se systému.⁵⁹ Ve volbách do České národní rady v roce 1990 OF s přehledem zvítězilo s 49,5 % hlasů.⁶⁰ Komunistická strana byla poražena, cíl široké demokratické

⁵⁷ SARTORI, G.: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, s. 131.

⁵⁸ NOVÁK, M.: *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha 1997, s. 40.

⁵⁹ HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: *Konfliktní demokracie*. Brno 2004, s. 90.

⁶⁰ Dostupné z www.volby.cz (15. 04. 2009)

antikomunistické aliance byl splněn. OF se poté začalo diferencovat na základě klasického socioekonomického rozštěpení pravice-levice.⁶¹

V letech 1991–1992 dochází k posilování významu socioekonomické cleavage, kterou doprovázela postupná konstituce nejdůležitějších subjektů české pravice a levice, a zároveň klesala relevance ostatních štěpných linií. Volby, které následovaly v letech 1992, 1996, 1998, 2002 a 2006 zaznamenaly posilování a prohlubování této štěpné linie. Je možné konstatovat, že socioekonomická cleavage je hlavní štěpnou linií ČR.

V českém prostředí byly přítomny i další štěpné linie, jejich význam byl ale spíše marginální. Štěpnou linii církev-stát reprezentovala KDS a KDU-ČSL, která se v důsledku poklesu religiozity české společnosti vymezila na pravolevé škále.⁶² Štěpná linie centrum vs. periferie byla reprezentována stranou Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko (dále také jako HSD-SMS), která však nikdy nezískala relevantní vliv. Štěpná linie město vs. venkov se neprojevovala úspěchem agrárních stran, nýbrž odlišným volebním chováním venkovského a městského voličstva.⁶³

Česká společnost je dlouhodobě rozdělena podél jedné, a to socioekonomické štěpné linie. Na pravolevé škále se vymezily všechny relevantní politické strany, čímž došlo k tzv. jednorozměrnému zjednodušení.⁶⁴ Český jednorozměrný stranický systém splňuje rys modelu většinové demokracie.

2. 6 Volební systém

ČR využívá obou typů volebního systému, které jsou charakteristické pro konsenzuální a konkurenční demokracii. Systém poměrného zastoupení se využívá ve volbách do Poslanecké sněmovny, do zastupitelstev krajů a obcí a do Evropského parlamentu. Většinovým volebním systémem jsou rozdělovány mandáty do Senátu. Z důvodu rozsahu práce se tato podkapitola zabývá volebním systémem do Poslanecké sněmovny, jakožto jedním z nejdůležitějších faktorů,

⁶¹ NOVÁK, Miroslav: *Geneze a problémy českého stranického systému*. In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Edd.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda 2004, s. 259.

⁶² HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: *Konfliktní demokracie*, s. 93.

⁶³ Tamtéž, s. 94.

⁶⁴ SARTORI, G.: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, s. 337.

který přímo ovlivňuje politický systém a sestavení akceschopné exekutivy v ČR.⁶⁵

Lijphart za čtyři nejdůležitější proměnné, které přímo ovlivňují proporcionalitu volebních výsledků, považuje: volební formuli, velikost volebního obvodu, volební práh a velikost voleného tělesa.⁶⁶ T. Lebeda, který se ve studii *Hlavní proměnné proporčních volebních systémů* zabývá touto problematikou, souhlasí s důležitostí prvních dvou dimenzí. Volební práh a velikost voleného subjektu však nepokládá za nejdůležitější faktory, místo kterých uvádí kvórum (uzavírací klauzuli) a počet skrutinií.⁶⁷ Volební práh nemůže být pokládán za základní proměnnou, nýbrž za důsledek působení jiných faktorů (velikost obvodů a volební formule). Velikost voleného subjektu může mít do určité míry na výsledky voleb vliv, avšak ne tak markantní, jako čtyři proměnné definované T. Lebedou.⁶⁸ Dalšími proměnnými jsou například: charakter kandidátních listin, techniky personalizace volby, podoba stranického systému apod., které však mají druhotný význam.⁶⁹ Z uvedených důvodů jsou k výzkumu českého volebního systému v následujících podkapitolách použity čtyři proměnné, jež definuje T. Lebeda.

2. 6. 1 Velikost volebních obvodů

Velikost obvodů vyjadřuje, kolik mandátů se rozděluje v daném obvodu. Obecně platí, že se zvyšující se velikostí obvodů vzrůstá míra proporcionality. Naopak čím méně mandátů se v obvodě rozděluje, tím více jsou výsledky disproporční. Za pomyslnou hranici mezi proporčním a disproporčním výsledkem voleb může být považován čtyř až pěti mandátový obvod.⁷⁰ Čtyřmandátové a menší obvody produkují uměle vytvořené většiny, pětimandátové obvody jsou již považovány za obvody produkující relativně proporční výsledky.⁷¹ Toto

⁶⁵ Kapitola se konkrétně zabývá volebním systémem do PS, který byl nastaven novelou volebního zákona z roku 2002 a poprvé byl uveden do praxe v roce 2006.

⁶⁶ LIJPHART, Arend: *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945–1990*. New York 1994, s. 10–14.

⁶⁷ V práci je pro zjednodušení mezi uzavírací klauzuli a kvórum kladeno rovnítko, přestože si je autorka vědoma, že z přísně terminologického hlediska se jedná o dva rozdílné faktory.

⁶⁸ LEBEDA, Tomáš: *Hlavní proměnné proporčních volebních systémů*, s. 426.

⁶⁹ ČALOUD, Dalibor: *Volební systém a volební inženýrství: současný stav a možné změny*. In: ČALOUD, Dalibor a kol.: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno 2006, s. 150.

⁷¹ LEBEDA, Tomáš: *Hlavní proměnné proporčních volebních systémů*, s. 428.

vymezení je však spíše obecné a nemůže být aplikováno se stoprocentní platností všude. I v ČR se vyskytují výjimky. Karlovarský či Liberecký kraj vyprodukovaly v posledních volbách disproporční výsledky, kdy SZ nestačilo v Libereckém kraji k získání mandátu ani 9,58 %.⁷²

Naše země je rozdělena do čtrnácti volebních obvodů, které kopírují vyšší územněsprávní celky (kraje). V tabulce 6 je znázorněno, jakým způsobem je celkem 200 mandátů rozděleno mezi jednotlivé kraje. V tabulce 7 je vypočítána průměrná a efektivní velikost volebního obvodu v ČR.⁷³ Velikost volebních obvodů se pohybuje mezi pěti a pětadvaceti mandáty. Průměrná velikost jednoho obvodu je 14,29, efektivní velikost obvodů se blíží číslu 17. Můžeme tedy říci, že většina volebních obvodů v ČR produkuje relativně proporční výsledky.

Tabulka 6: Počet mandátů v obvodech ve volbách do PS v roce 2006

Kraj	Počet krajských mandátů
Hl. m. Praha	25
Středočeský	23
Jihočeský	13
Plzeňský	11
Karlovarský	5
Ústecký	14
Liberecký	8
Královéhradecký	11
Pardubický	10
Vysočina	10
Jihomoravský	23
Olomoucký	12
Zlínský	12
Moravskoslezský	23
Celkem	200

Zdroj: www.volby.cz

⁷² Dostupné z www.volby.cz (06. 03. 2009)

⁷³ Výpočet efektivní velikosti obvodů pomáhá určit skutečný průměrný účinek celého systému.

$$M^e = \frac{\sum M_i^2}{S}$$

Vzorec zní: . TAAGEPERA, Rein: *Effective magnitude and effective thresholds*. Electoral studies. 4, 1998, č. 17, s. 404.

Tabulka 7: Volební obvody v ČR pro volby do PS v roce 2006

Volební obvody v ČR pro volby do PS v roce 2006	
Celkový počet mandátů	200
Počet obvodů	14
Minimální velikost obvodů	5
Maximální velikost obvodů	25
Průměrná velikost obvodů	14,29
Efektivní velikost obvodů	16,98

Zdroj: www.volby.cz, výpočty autorka

2. 6. 2 Volební formule

Volební formule jsou metody, s jejichž pomocí poměrné systémy převádějí počty hlasů na počty mandátů. Existují dva typy těchto metod: tzv. volební kvóty a volební dělitelé.⁷⁴ Pro alokaci mandátů Poslanecké sněmovny ČR se používá nemodifikovaná metoda d'Hondtova dělitele. Na základě této formule jsou mandáty rozdělovány stranám takto: počet platných hlasů pro každou stranu se postupně dělí celými čísly 1, 2, 3 a dále vždy číslem o 1 větší. Na základě těchto podílů dochází k postupnému přidělení mandátů jednotlivým stranám.⁷⁵ Dle názorů politologů tato metoda favorizuje větší strany. Přestože je proporčnost výsledků voleb ovlivněna více proměnnými, lze soudit, že d'Hondtova formule v ČR do určité míry preferuje větší strany. Výsledky však nejsou natolik disproporční, abychom mohli konstatovat, že se volební systém vlivem používání této metody přiklání na stranu westminsterského modelu.

2. 6. 3 Kvórum (uzavírací klauzule)

Uzavírací klauzule ve volebním systému slouží proti nadměrnému tříštění parlamentních sil a snazšímu sestavení vlády. Určuje, kolik procent musí strana získat, aby byla vpuštěna do skrutinia pro alokaci mandátů. T. Lebeda zdůrazňuje, že její účinky se mohou lišit podle toho, jestli je nastavená na úrovni celého státu, či v jednotlivých obvodech.⁷⁶ Aby politická strana v ČR postoupila do skrutinia, musí překonat 5% kvórum na celostátní úrovni. Tato uzavírací

⁷⁴ LEBEDA, Tomáš: *Stručný přehled volebních systémů*. In: In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Ed.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda 2004, s. 28.

⁷⁵ ČALOUD, Dalibor: *Volební systém a volební inženýrství: současný stav a možné změny*, s. 149.

⁷⁶ LEBEDA, Tomáš: *Hlavní proměnné proporčních volebních systémů*, s. 441.

klauzule platí i pro jednotlivé strany kandidující v tzv. aditivním fóru (koalice, kterou tvoří dvě strany, musí překonat hranici 10 % hlasů, koalice tří stran musí překonat 15 % hlasů, 4 a více stran víc jak 20 % hlasů).

Přestože je funkce klauzule provázána s výše popsanými proměnnými a její vliv tedy nemůže být hodnocen zcela odděleně, lze říci, že čím je přirozený volební práh vyšší než volební klauzule v daném obvodu, tím je volební systém v daném obvodu méně proporční.⁷⁷ V tabulce 8 jsou uvedeny získané hlasy a mandáty SZ ve vybraných krajích ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006. Na základě dat uvedených v tabulce můžeme konstatovat, že překročení nebo naopak nedosažení 5% uzavírací klauzule nemusí mít na zisk mandátů vliv.⁷⁸

Tabulka 8: Získané hlasy a mandáty SZ ve vybraných krajích ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006

SZ	Zisk hlasů v %	Získané mandáty
Jihomoravský kraj	6,20	1
Karlovarský kraj	6,71	0
Liberecký kraj	9,58	0
Moravskoslezský kraj	4,34	1

Zdroj: www.volby.cz

2. 6. 4 Počet skrutinií

Počet skrutinií neboli počet úrovní volebních obvodů je poslední z nejdůležitějších proměnných. T. Lebeda uvádí, že volební systémy, které využívají více skrutinií, sledují dva cíle: ponechávají menším a středně velkým politickým stranám šanci vytvořit si těsnější kontakt s voliči a měly by zaručit proporcionalitu volebního výsledku.⁷⁹ Jak bylo zmíněno, pro přepočítání hlasů na poslanecké mandáty je použit dělitel d'Hondt. Tato metoda alokuje mandáty pomocí jediného skrutinia. Vliv jediné úrovně volebních obvodů v ČR na

⁷⁷ Přirozený práh udává nejmenší možné procento hlasů, které strana ve volebním obvodu musí získat, aby obdržela alespoň jeden mandát. LEBEDA, Tomáš: *Přirozený práh proměnných systémů, teorie a realita*. Politologický časopis, 8, 2001, č. 2, s. 134.

⁷⁸ Poslední mandát v Karlovarském kraji ve volbách v roce 2006 získala KSČM s 14,82 %. SZ, by tedy pro získání mandátu nedostačovalo ani 14,81 % hlasů. Dostupné z www.volby.cz (25. 6. 2009)

⁷⁹ LEBEDA, Tomáš: *Hlavní proměnné proporčních volebních systémů*, s. 443.

proporčnost výsledků nelze jednoznačně určit. Především z důvodů vzájemné provázanosti všech relevantních proměnných

Tato podkapitola analyzovala účinek jednotlivých proměnných na volební systém do Poslanecké sněmovny ČR. Můžeme konstatovat, že součinnost těchto čtyř nejdůležitějších proměnných zajišťuje českému volebnímu systému proporcionalitu, čímž ČR splňuje další rys konsenzuální demokracie

2. 7 Unitární a federativní uspořádání státu

Unitární stát, který se vyznačuje jednotnou a centralizovanou vládou, je dalším znakem většinové demokracie. Federativní zřízení, charakteristické decentralizací moci, posiluje autonomii jednotlivých společenských skupin a je tedy vhodné pro demokracii konsenzuální.⁸⁰

Územní samosprávu vymezuje Hlava sedmá Ústavy ČR. ČR je tvořena čtrnácti vyššími územními samosprávnými celky neboli kraji, které se dále dělí na základní územní samosprávné celky neboli obce. Kraje a obce disponují samostatnými a přenesenými pravomocemi.⁸¹ Bylo by tedy možné říci, že v ČR je moc rozdělena mezi centrum a periferii. Dan Ryšavý však zdůrazňuje, že kraje a obce disponují především pravomocemi, které usnadňují běžné úkony a zjednodušují kontakt občana se státem. Tyto pravomoci jsou spíše druhotné.⁸² V ČR proto nedochází k významnému rozptýlení moci mezi jednotným centrem a samosprávnými celky. ČR je proto označována jako unitární stát. Toto uspořádání státu je typické pro většinovou demokracii.

2. 8 Ústava

Posledním ze znaků, který nám usnadní určit model demokracie v ČR, je typ ústavy. Podle A. Lijpharta je pro většinovou demokracii charakteristická nepsaná

⁸⁰ LIJPHART, A.: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, s. 170.

⁸¹ Ústava ČR, Hlava sedmá, čl. 99.

⁸² RYŠAVÝ, Dan: *Lokální politici v zastupitelstvech krajů – vliv velikosti obcí a členství v politické straně*. In: ŠARADÍN, Pavel (ed.): *Krajské volby v České republice*. Olomouc 2006, s. 245–256.

či flexibilní ústava.⁸³ Demokracie konsenzuální se naopak identifikuje s psanou, rigidní ústavou.

Ústava ČR je psaná a rigidní. Pro její změnu je třeba vysoké kvalifikované většiny v obou komorách, konkrétně se změnou musí souhlasit tři pětiny všech poslanců a tři pětiny přítomných senátorů.⁸⁴ Nutný konsenzus se změnou v obou komorách dává menšině možnost návrh na změnu zablokovat a tím jí poskytnout možnost menšinového veta. Ústava ČR tedy brání prosazení většiny nad menšinou a tím splňuje rys konsenzuální demokracie.

2. 9 Typ demokracie v ČR

Druhá část této práce porovnává rysy konsenzuálního a většinového modelu demokracie s nastavením demokratického zřízení v ČR. Výsledky srovnání jsou pro přehlednost uvedeny v tabulce 9. ČR splňuje pět předpokladů konsenzuálního modelu a tři znaky modelu většinového. Lze proto soudit, že se *demokratické zřízení ČR přibližuje konsenzuálnímu modelu demokracie*. I přesto, že existují v ČR rysy většinové demokracie, sám A. Lijphart předpokládal určité odchylky od koncepcí, jež definoval jako ideální typy.

Tabulka 9: Výsledky srovnání

Zkoumaný rys	Konsenzuální model	Většinový model
Utváření vlád	x	
Vztah exekutivy a legislativy	x	
Typ parlamentu a jeho vyváženost		x
Typ stranického systému	x	
Štěpné linie		x
Volební systém	x	
Unitární a federativní uspořádání státu		x
Ústava	x	

Zdroj: Druhá kapitola této práce

⁸³ LIJPHART, A.: *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, s. 217.

⁸⁴ Ústava ČR, Hlava druhá, čl. 39.

3. Pokus o změnu volebního systému v ČR

V důsledku politické krize na konci roku 1997 se v následujícím roce konaly předčasné volby do Poslanecké sněmovny ČR, ve kterých zvítězila ČSSD s 32,31 %.⁸⁵ Předvolební kampaň dvou hlavních politických stran ODS a ČSSD byla ideologicky vyhrocená. Uzavření tzv. opoziční smlouvy mezi největšími předvolebními rivaly, ODS a ČSSD, bylo o to více překvapivé. Tato tzv. opoziční smlouva je charakteristická pro volební období mezi lety 1998 a 2002.⁸⁶

3.1 Výsledky voleb a povolební vyjednávání

Ve volbách v roce 1998 překonalo 5% klauzuli do Poslanecké sněmovny pět politických subjektů. Jednalo se o ČSSD, ODS, KSČM, KDU-ČSL a US.⁸⁷ Výsledky voleb daly vzniknout situaci, že se žádné straně nepodařilo vytvořit většinový kabinet a bylo proto nutné vyjednat koaliční vládu, pro kterou existovalo více variant. První možností, jak sestavit většinový kabinet, byl středopravý blok ODS, KDU-ČSL a US. Turbulentní vývoj v předešlém roce však naznačoval, že nebude možné takto složený kabinet realizovat. KDU-ČSL se podílela na pádu vlády V. Klause v listopadu roku 1997, Unie svobody zase vznikla z platformy, která se oddělila na konci roku 1997 od mateřské ODS.⁸⁸

Jinou alternativou pro získání většiny v Poslanecké sněmovně bylo sestavení koalice ČSSD, KDU-ČSL a US. Toto středolevé uskupení však nevzniklo z důvodů osobních neshod leaderů jednotlivých stran.⁸⁹ Spolupráce ČSSD s antisystémovou KSČM nepřipadala v úvahu. Tato dvoukoalice by získala pouze 98 mandátů a ČSSD by porušila slib z bohumínského sjezdu, na kterém se zavázala, že nebude uzavírat vládní koalici s KSČM.⁹⁰ Pokud tedy ČSSD měla

⁸⁵ Dostupné z www.volby.cz (12. 11. 2008)

⁸⁶ Dostupné z <http://www.ods.cz/knihovna/dokument.php?ID=6> (9. 12. 2008)

⁸⁷ Dostupné z www.volby.cz (04. 02. 2009)

⁸⁸ *Vznikla nová strana Unie svobody*, vysílání ČRo do zahraničí, dostupné z <http://archiv.radio.cz/news/CZ/1998/18.01.html> (19. 04. 2009)

⁸⁹ PEČINKA, Bohumil: *Cesta na hrad*. Praha 2003, s. 79–96.

⁹⁰ V tzv. bohumínském deklaraci z XXVII. sjezdu ČSSD v roce 1995 si ČSSD zakazuje spolupráci s KSČM. Dostupné z http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2005/03/050326_cz_cssd_1140.shtml (04. 02. 2009)

zájem podílet se na exekutivní moci, neexistovala jiná možnost než spolupracovat s ODS.

3.2 Opoziční smlouva

Dohoda o vytvoření stabilního politického prostředí v ČR mezi ODS a ČSSD byla podepsána 9. července 1998. Občanští demokraté v čele s Václavem Klausem se domluvili se sociálními demokraty pod vedením Miloše Zemana na několika stěžejních bodech. ODS se zavázala, že bude respektovat výsledky voleb. Jinými slovy bude podporovat menšinovou vládu ČSSD a nevznese ani nepodpoří návrh na vyslovení nedůvěry vládě. Právě tento bod je hodnocen jako velmi problematický, protože ODS se de facto vzdala role opozičního hráče vůči ČSSD. Vznikla tedy menšinová vláda, které ale nemůže být vyjádřena nedůvěra. Skutečnými opozičními stranami se tedy staly US, KDU-ČSL a KSČM. ČSSD ODS garantovala roli řádné opozice a přiznala občanským demokratům nárok na vysoké posty. Konkrétně místa předsedů obou komor Parlamentu, vedení kontrolních orgánů Poslanecké sněmovny (Komise pro kontrolu BIS, Komise pro kontrolu Vojenského obranného zpravodajství), předsednický post Rozpočtového výboru Sněmovny a prezidenta NKÚ.⁹¹ Je zřejmé, že se jednalo spíše než o řádnou opozici o tzv. „fasádovou“ opozici.⁹² Strany se shodly na rozdělení důležitých postů v institucích ČR. Zároveň vyloučily možnost koalice s třetí politickou stranou či obsazení některého z výše popsanych postů členem třetí politické strany.⁹³

Politologové se při hodnocení opoziční smlouvy ve svých názorech liší. M. Klíma hodnotí opoziční smlouvu negativně. Hodnotí ji jako kartelovou dohodu mezi dvěma dominantními stranami, která si klade za cíl rozdělení moci v době současné i budoucí.⁹⁴ Vládu, která vznikla, označuje za tzv. skrytou, tichou, velkou koalici. Jeden ze znaků řádné demokracie je obměna vládnoucích elit. Přestože se vítězem voleb stala ČSSD, musela utvořit menšinovou vládu, jelikož

⁹¹ NETOLICKÝ, Pavel: *Opoziční smlouva*. Epolis, 5. 6. 2008, s. 2. (www.epolis.cz)

⁹² KLÍMA, Michal: *Skrytá tichá velká koalice*. Politologický časopis, 6, 1999, č. 2, s. 170–182.

⁹³ Opoziční smlouva, čl. 1–10.

⁹⁴ KLÍMA, Michal: *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Praha 2001, s. 30–40.

měl pravý blok stále faktickou většinu. ODS tedy volby nevyhrála, nebyla ve vládě, přesto se na fungování státu díky opoziční smlouvě nadále podílela. Tato situace dle M. Klímy implikuje nezavršenou demokracii v ČR.⁹⁵ Naopak M. Novák opoziční smlouvu označuje za konstruktivní. Dvě nejsilnější strany v ČR se rozhodly dočasně spolupracovat, aby bylo možné změnit nastavení českého politického systému, a tím se do budoucna vyvarovat obdobným situacím jako v roce 1998.⁹⁶

Opoziční smlouva si kladla za cíl zajištění dlouhodobé politické stability, upřela však ostatním politickým subjektům možnost podílet se na tomto projektu. ODS výměnou za vysoké pozice v institucích naší země souhlasila s podporou menšinové vlády ČSSD, čímž se zřekla role demokratické opozice. Z tohoto pohledu můžeme smlouvu uzavřenou mezi ODS a ČSSD označit za klientelistickou a kartelovou. Nesouhlas společnosti s opoziční smlouvou reprezentovaly iniciativy „*Děkujeme, odejděte*“ a „*Impuls 99*“, které sdružovaly intelektuální elity. Tato hnutí vyzývala představitele ODS a ČSSD k demisi a ke konsolidaci demokracie v ČR.⁹⁷

3.3 Toleranční patent a návrhy změny volebního zákona

V tzv. tolerančním patentu z ledna roku 2000 strany ODS a ČSSD potvrzují spolupráci na utváření stabilního politického prostředí. Jedním z hlavních bodů této deklarace byla úprava volebního systému.⁹⁸ Strany se shodly na nedostačující funkci Hagenbach-Bischoffovy kvóty, která se využívala pro přepočítání mandátů do Poslanecké sněmovny. Podle T. Lebedy tato kvóta proporcčně odrážela volební výsledky.⁹⁹ Z pohledu dvou nejsilnějších stran ČR však nezajišťovala vítězi možnost sestavení akceschopné vlády.

Návrhy na změnu volebního zákona připravovali zákonodárci z ČSSD i ODS.¹⁰⁰ Navrhovatelé za ČSSD preferovali rozdělit 200 poslaneckých křesel v

⁹⁵ Tamtéž, s. 35.

⁹⁶ NOVÁK, Miroslav: *Proč je konkurenční model demokracie pro českou republiku vhodný?* Dostupné z <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=153> (6. 12. 2008)

⁹⁷ Tyto iniciativy byly podporovány Čtyřkoalicí.

⁹⁸ Dostupné z <http://www.ods.cz/knihovna/dokument.php?ID=6> (9. 12. 2008).

⁹⁹ LEBEDA, T.: *Stručný přehled volebních systémů*, s. 30.

¹⁰⁰ Názory na podobu volební reformy se lišily i uvnitř jednotlivých stran.

rámci 36 obvodů. K přepočítávání volebních výsledků na mandáty upřednostňovali d'Hondtův dělitel. Tvůrci změny volebního zákona z ODS navrhovali snížit počet mandátů Poslanecké sněmovny na 160 až 175. Křesla měla být distribuována v 35 obvodech za využití disproporčního dělitele Imperiali. Tato varianta výrazně zvýhodňovala velké strany. Snížení celkového počtu mandátů současně se zvýšením počtu obvodů a využití metody Imperiali předpovídalo vysoce disproporční výsledky ku prospěchu velkých stran.¹⁰¹ Změna navrhovaná ČSSD byla ve srovnání s reformou občanských demokratů méně většinová, nicméně neměla příliš velkou šanci na úspěch, jelikož nepřinášela řešení při patových volebních situacích.¹⁰²

Konečná podoba volební reformy navrhovala změnit všechny čtyři hlavní proměnné proporčního volebního systému. Země měla být rozdělena do 35 volebních obvodů, ve kterých by došlo k alokaci všech 200 mandátů.¹⁰³ Pro přerozdělení mandátů stranám by se využilo tzv. vyrovnávacího d'Hondtova dělitele. Jednalo se o modifikaci běžného d'Hondtova dělitele, jehož číselná řada nezačíná číslicí 1, ale číslem 1,414 neboli odmocninou ze dvou.¹⁰⁴ Zvýšením počtu volebních obvodů se výrazně snížil počet mandátů rozdělovaných v jednotlivých obvodech, spolu se zavedením jednoho skrutinia a tzv. vyrovnávacího d'Hondtova dělitele tedy došlo k výraznému posílení většinových prvků volebního systému. Zároveň bylo zavedeno tzv. aditivní kvórum, které zvýšením uzavírací klauzule zkomplikovalo vstup koaličních subjektů do Poslanecké sněmovny.¹⁰⁵ Někteří politologové označují tento krok jako cílenou eliminaci relevantních politických uskupení v ČR. Tato klauzule by totiž například projektu Čtyřkoalice velice ztížila, ba dokonce znemožnila, vstup do Poslanecké sněmovny.¹⁰⁶

¹⁰¹ Průměrná velikost volebního obvodu by se z původních 25 snížila na 5,7.

¹⁰² ČALOUŠ, D.: *Volební systém a volební inženýrství: současný stav a možné změny*, s. 149.

¹⁰³ BELKO, Marián: *Vývoj volebního systému v českých zemích od roku 1848*. In: CHYTILEK, Roman – ŠEDO, Jakub (Edd.): *Volební systémy*. Brno 2004, s. 205.

¹⁰⁴ KOUDELKA, Zdeněk: *Prezident a změna volebního systému*. Dostupné z <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=154> (2. 12. 2008)

¹⁰⁵ Aditivní kvórum viz kapitola 2.6.3

¹⁰⁶ Čtyřkoalice byl politický projekt, který spojoval KDU-ČSL, ODA, US a DEU. Podle voličských preferencí měla tato koalice na konci roku 2001 až 29,1 %, druhá ODS zaostávala s 20,8 % a třetí ČSSD dosahovala podobných hodnot jako občanští demokraté. *STEM: Volby by nyní vyhrála Čtyřkoalice*. Lidové noviny, 18. 12. 2001, s. 2. (www.anopress.cz) Na začátku roku 2002 však došlo ke krizi a následně i k rozpadu celého čtyřkoaličního projektu a preference nově vzniklé Koalice (US-DEU a KDU-ČSL) spadly před červnovými volbami na hodnotu 17,2 %.

3. 4 Zrušení navrhované reformy Ústavním soudem

Reforma volebního systému byla schválena 124 poslanci jako novela stávajícího volebního zákona. Nejednalo se tedy o zákon ústavní, k jehož schválení je nutná kvalifikovaná většina všech poslanců a kvalifikovaná většina přítomných senátorů.¹⁰⁷ Prezident Václav Havel zákon vetoval, avšak byl opětovně přehlasován Poslaneckou sněmovnou. Proto se spolu s 33 odpůrci volební reformy z řad Senátu obrátil s návrhem na zrušení této novely na Ústavní soud. Prezident a senátoři kritizovali volební reformu pro popření principu proporcionality, zároveň zdůrazňovali fakt, že touto novelou dochází bez potřebné kvalifikované většiny k aktualizaci Ústavy.¹⁰⁸ Konečné rozhodnutí Ústavního soudu bylo zveřejněno v nálezu č. 64/2001 Sb.¹⁰⁹ Ústavní soud většinu změn volebního zákona zrušil, jelikož shledal jejich vzájemnou kombinaci jako narušující příkaz poměrného zastoupení do Poslanecké sněmovny, a tudíž protiústavní.¹¹⁰

3. 5 Analýza předkládané reformy

ODS a ČSSD si od navrhované změny volebního systému slibovaly možnost sestavení jednobarevné většinové vlády a větší soutěživosti volebního systému.¹¹¹ Zákodníci z obou stran při tvorbě reformy vycházeli z výsledků předchozích voleb v letech 1996 a 1998. To však představovalo problém, protože výsledky uplynulých voleb nemohou posloužit jako směrodatný ukazatel pro výsledky

Poslední průzkum: Koalice se vzdaluje komunistům. Lidové noviny, 10. 6. 2002, s. 2. (www.anopress.cz)

107 DUŠEK, Tomáš: *K diskusi politiků o volební reformě: od voleb 1998 do rozhodnutí Ústavního soudu.* In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Edd.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání.* Dobrá voda 2004, s. 365–374.

108 Tamtéž, s. 384

109 Dostupné z <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb01064&cd=76&typ=r> (14. 5. 2009)

110 KOUDELKA, Z.: *Změna volebního systému*, s. 93.

¹¹¹ Václav Klaus často zdůrazňoval rozdíl mezi tzv. občanskou společností a soutěživou společností svobodných občanů, která je z jeho pohledu vhodnější. *Snahy o hledání třetí cesty stále nekončí.* Lidové noviny, 7. 3. 1994 (www.anopress.cz)

voleb nastávajících.¹¹² V tabulce 10 a tabulce 11 jsou porovnány skutečné výsledky voleb z let 2002 a 2006 s modelovým výpočtem podle úpravy volebního zákona.

Tabulka 10: Výsledky voleb do PS ČR v roce 2002 v porovnání s modelovým výpočtem.

Strana	Celkové výsledky voleb v %	Skutečný zisk mandátů	Zisk mandátů podle reformy
ČSSD	30,2	70	84
ODS	24,5	58	63
KSČM	18,5	41	37
Koalice	14,3	31	16

Zdroj: www.volby.cz, výpočty autorka

Tabulka 11: Výsledky voleb do PS ČR v roce 2006 v porovnání s modelovým výpočtem.

Strana	Celkové výsledky voleb v %	Skutečný zisk mandátů	Zisk mandátů podle reformy
ODS	35,4	81	98
ČSSD	32,3	74	93
KSČM	12,8	26	8
KDU-ČSL	7,2	13	1
SZ	6,3	6	0

Zdroj: www.volby.cz, výpočty autorka

Na základě dat získaných z výpočtů je možné konstatovat, že by změna volebního zákona nepřinesla možnost sestavení většinové vlády jednou stranou. Můžeme pozorovat postupný úbytek mandátů menším stranám, což by v konečném výsledku vedlo k eliminaci možných koaličních partnerů ODS a ČSSD. Pokud by tyto strany chtěly sestavit akceschopnou vládu s dostatečnou podporou v Poslanecké sněmovně a zároveň by odmítly spolupracovat s KSČM, nezbývalo by jiné řešení než vzájemná spolupráce.

3.6 Aplikace proporrčního volebního modelu s většinovými prvky na ČR

112 Může například dojít k signifikantnímu nárůstu či poklesu počtu hlasů jednotlivých stran oproti předchozím volbám. Viz procentuální zisk KSČM z let 1998 a 2002. Dostupné z www.volby.cz (12. 5. 2009)

Zhodnocení vhodnosti většinového a proporčního volebního modelu je do určité míry ovlivněno subjektivní preferencí autora, zabývajícího se danou problematikou. Politologové preferující spravedlivou reprezentaci segmentů společnosti se přiklánějí k proporčnímu systému. Političtí vědci upřednostňující jednobarevnou většinovou vládu doporučují většinový volební systém. Je tedy přirozené, že se v otázce vhodnosti většinového a proporčního volebního modelu v ČR názory expertů neshodují.

Aplikaci většinových prvků modelu demokracie doporučuje M. Novák. Přiznává, že se konkurenční model nehodí všude, přesto jej v českém prostředí podporuje.¹¹³ Upozorňuje, že se český politický systém od roku 1996 vyznačuje nestabilitou a slabostí. Většinové prvky volebního systému by politickým stranám umožnily sestavovat akceschopné vlády. Sestavování povolebních koalic se projevuje na implementovaných programech jednotlivých stran. V důsledku vytváření koalic velmi často dochází k úpravě předvolebního programu, čímž se strany dopouštějí „zrady na voličích“.¹¹⁴ S tímto argumentem nesouhlasí například M. Ženíšek, který se ve své studii *Model volebního systému pro ČR* zabývá aplikací většinového modelu v ČR. Zradu na voličích odmítá, protože díky proporčnímu volebnímu systému má volič větší šanci podílet se prostřednictvím svého hlasu na vládě.¹¹⁵ Zamítnutí volební reformy kvitoval M. Klíma, který koaliční vládnutí chápe jako nezbytný institut, který plní kontrolní funkci. Proporční systém s většinovými prvky předpokládá vyspělost politických elit, které se budou na základě výsledků voleb střídát u moci a budou kontinuálně pokračovat v agendách nastavených předchozí stranou.¹¹⁶ V ČR tuto vyspělost zatím nepozorujeme.¹¹⁷

Dalším argumentem proti uplatnění většinových prvků systému v ČR je fakt, že by tento model vedl k postupné exkluzi menších politických stran.

¹¹³ NOVÁK, Miroslav: *Jakou demokracii pro nové demokracie? Konsensuální model, efektivita a kulturně homogenní země*. Brno 2001, s. 64.

¹¹⁴ Z hlediska ideologicky polarizované rétoriky ODS a ČSSD před volbami v roce 1998 musela být tzv. opoziční smlouva pro voliče obou stran zklamáním.

¹¹⁵ ŽENÍŠEK, Marek: *Model volebního systému pro ČR*. In: DANČÁK, Břetislav – HLOUŠEK, Vít (Ed.): *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Brno 2006, s. 195.

¹¹⁶ KLÍMA, M.: *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*, s. 33.

¹¹⁷ Např. Zrušení zdravotnických poplatků zůstává pro ČSSD prioritou. Dostupné z <http://cssd.cz/s14983/tiskove-zpravy/a23303.html>. (10. 6. 2009)

V parlamentních volbách v roce 2006 získaly malé strany téměř 20 % z celkového počtu hlasů.¹¹⁸ Zůstává otázkou, jak by se malé strany zachovaly. Jedna z možných alternativ je spojení sil v obdobném projektu, jakým byla například Čtyřkoalice. Pro získání co největšího počtu voličů se jednotlivé strany svými programy posouvají k tzv. *catch all* stranám neboli takovým subjektům, které reprezentují co nejširší záběr společnosti. Tím v praxi dochází k obrušování ideologických hran.¹¹⁹ Malé strany by z tohoto pohledu částečně ztratily vlastnost volební alternativy, kterou dnes voličům nabízejí, a byly by vytlačeny na okraj politického spektra. Je nutné zdůraznit, že v ČR jsou obvody (např. Jihomoravský kraj), kde se kandidáti ODS a ČSSD umísťují až na druhých a třetích místech. V Poslanecké sněmovně by tedy byly zastoupeny i jiné strany. Jedná se však spíše o výjimky. Pravděpodobnost, že by tyto strany mohly relevantně ovlivnit hlasování v Poslanecké sněmovně, je spíše nízká.

Zavedení většinových prvků volebního systému může být v českém prostředí velice nebezpečné z hlediska antisystémové KSČM. Dominanci dvou politických stran ODS a ČSSD nemůžeme do budoucna pokládat za zaručenou. V případě rozkolů či rozštěpení jedné z hlavních stran by mohla komunistická strana zaujmout její pozici, což by mohlo negativně ovlivnit českou demokracii (např. z důvodu, že KSČM stále neprodělala vnitřní reformu a je reprezentována představiteli komunistického režimu).

Aplikací proporčního systému s většinovými prvky v ČR se zabývá i M. Kubát. Rozhodnutí Ústavního soudu, které se týkalo zamítnutí většiny navrhovaných změn volebního zákona, hodnotí jako problematické. Zdůrazňuje, že zdůvodnění Ústavního soudu postrádalo jakýkoli odborný argument, který by podpořil tvrzení ústavního nálezu.¹²⁰ Ústavní soud se nebyl schopen odpoutat od vnějších faktorů spojených s probíranou problematikou, jako byly například konfliktnost, útočnost, emotivnost a političnost či všeobecná oblíbenost čistě proporčního volebního systému, umocněná mylným a zcela neodborným

¹¹⁸ Za malé strany jsou zde považována všechna uskupení, která se účastnila voleb v roce 2006 a nepřesáhla hranici 10%. Tzn. všechny strany kromě ODS, ČSSD a KSČM. Dostupné z www.volby.cz (12. 5. 2009)

¹¹⁹ NOVÁK, M.: *Jakou demokracii pro nové demokracie? Konsensuální model, efektivita a kulturně homogenní země*, s. 69.

¹²⁰ KUBÁT, Michal: *Několik Politologických poznámek na margo nálezu Ústavního soudu č. 64/2001 Sb. ze dne 24. 1. 2001*. In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Ed.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda 2004, s. 402.

argumentem, a sice že je proporční systém více demokratický než systém s většinovými prvky.¹²¹ Za pozitivní dopad proporčního modelu s většinovými prvky můžeme označit obměnu a zkvalitnění politické elity. V ČR může struktura kandidátky zajistit zisk mandátu i takové osobnosti, která by ve většinové variantě neobstála. Aplikace většinových prvků však klade nároky na každého kandidáta samostatně.¹²²

Na základě popsaného nastavení českého politického systému je možné konstatovat, že proti zavedení proporčního volebního systému s většinovými prvky v ČR existuje několik příznačných důvodů: koaliční vládnutí nabízí voličům větší možnost podílet se svým hlasem na vládě; české politické elity nejsou na většinovou volbu připraveny; došlo by k výraznému znevýhodnění menších politických subjektů, které by mohlo vést k jejich eliminaci; v případě poklesu významu jedné z hlavních politických stran by mohla její místo zaujmout antisystémová KSČM.

3. 7 Perspektivy změny volebního zákona v ČR

Na základě výsledků voleb a vývoje vytváření vlád (viz kapitola 2.1) můžeme soudit, že by vhodně koncipovaná změna volebního systému českému politickému prostředí prospěla. Jak bylo uvedeno v předešlé kapitole, názory na vhodnost modelu pro ČR nejsou jednotné. Z důvodu limitovaného rozsahu si tato práce neklade za cíl určit nejvhodnější model volebního systému pro ČR, nýbrž na základě analýzy neúspěchu změny volebního zákona stanovit několik obecných doporučení.

Závěr 1: Návrh na změnu volebního zákona prosazovaly dvě nejsilnější politické strany, které chtěly upevnit svou moc, bez konzultace s třetími stranami.

Doporučení 1: Pro demokratickou a ústavní změnu volebního zákona je nutné jednat napříč celým politickým spektrem. Toto doporučení se týkalo i vlády

¹²¹ Tamtéž, s. 408.

¹²² ŽENÍŠEK, M.: *Model volebního systému pro ČR*, s. 196.

Mirka Topolánka, která se snažila prosadit návrh na volební reformu bez větší konzultace s opozicí.¹²³

Závěr 2: Změna volebního zákona předpokládala eliminaci relevantních politických stran.

Doporučení 2: Přestože se reforma volebního systému nemůže vyhnout určité manipulaci s reprezentací jednotlivých aktérů, nesmí být tento krok cílený.¹²⁴

Závěr 3: Volební reforma byla zrušena, protože porušovala nařízení Ústavy ČR o proporčním nastavení.

Doporučení 3: Novela volebního zákona musí být prosazena v souladu s Ústavou ČR, buď aktualizací stávajícího zákona, nebo jako ústavní zákon, jenž vyžaduje kvalifikovanou podporu napříč Poslaneckou sněmovnou a Senátem.

¹²³ Blíže k navrhovaným modelům viz *Návrh variant upravujících volební systém pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky*. Dostupné z www.vlada.cz (04. 12. 2008)

¹²⁴ Viz kapitola 3.3

Závěr

Cílem této práce bylo určení vhodného demokratického modelu pro Českou republiku. V práci testuji hypotézu, která za vhodnější model pro ČR pokládá konsenzuální typ demokracie. Pro ověření této hypotézy bylo nutné stanovit teoretický rámec, na základě kterého by bylo možné zhodnotit současné nastavení demokratického zřízení v ČR. Práci jsem z tohoto důvodu rozdělila do tří částí.

V první části byly představeny modely většinové a konsenzuální demokracie, které definoval A. Lijphart. Stěžejním rysem westminsterské demokracie je důraz na většinu. Tento princip majority můžeme sledovat ve všech hlavních znacích tohoto modelu, které jsou: koncentrace výkonné moci a sestavování jednobarevných vlád; splynutí moci a dominance exekutivy nad legislativou; asymetrický bikameralismus neboli dvoukomorový parlament, ve kterém dominuje jedna z jeho komor; bipartijní uspořádání stranického systému, který je jednorozměrný (ve stranickém systému dominuje jedna štěpná linie); většinový volební systém; jednotná a centralizovaná vláda a vyloučení přímé demokracie. Konsenzuální demokracii A. Lijphart definoval jako protipól většinovému modelu. Hlavní determinantou konsenzuálního modelu je proporčnost, která zajišťuje reprezentaci všem fragmentům společnosti. Proporční demokracie je charakteristická těmito vlastnostmi: sdílení moci mezi více stranami neboli vytváření velkých koalic; oslabení exekutivy ve smyslu rozptýlení moci mezi vládou a parlamentem; symetrický bikameralismus neboli dvoukomorový parlament, jehož komory jsou ve vyváženém vztahu; multipartijní uspořádání stranického systému, který je vícerozměrný (politické strany jsou rozštěpeny podél více štěpných linií); poměrný volební systém; decentralizovaná vláda a psaná ústava, která zaručuje menšině právo veta. Při hodnocení modelů většinové a konsenzuální demokracie je nutné přistupovat k nim jako k ideálním konceptům, které se v čisté podobě prakticky nevyskytují.

Druhá část práce se věnovala srovnání dvou definovaných modelů s nastavením českého demokratického zřízení. Na základě tohoto srovnání bylo stanoveno, že se ČR přiklání ke konsenzuálnímu typu demokracie celkem v pěti znacích. V českém prostředí dochází k utváření koaličních vlád. Od roku 1996 můžeme sledovat složitá povolební vyjednávání, která si kladou za cíl sestavit

vládu, která by získala podporu většiny v Poslanecké sněmovně. Od roku 1996 se sestavení většinové vlády podařilo pouze Vladimíru Špidlovi, jehož vláda se však opírala o těsnou většinu 101 mandátů, a Mirku Topolánkovi, jehož vláda byla založená na 100 mandátech nestabilní trojkoalice ODS, KDU-ČSL a SZ a hlasech jednotlivých poslanců z ostatních politických stran.

Díky specifickým vlastnostem parlamentního zřízení vzniká v ČR vzájemný vztah mezi vládou a Parlamentem, čímž dochází k oslabení exekutivy. Předseda vlády je spolu se svým kabinetem závislý na vyjádření důvěry Poslanecké sněmovny, o kterou musí požádat nejdéle do třiceti dnů od svého jmenování prezidentem, který má limitované pravomoci. V českém stranickém systému figuruje více relevantních politických stran. Hodnota efektivního počtu stran v období od roku 1996 do roku 2006 se pohybovala od 3,68 do 4,15. Stranický systém tedy můžeme označit za vícestranický, vícestranický bez dominantní strany či za omezený pluralismus. Analýza volebního systému v ČR dokazuje jeho proporční charakter. Na základě zkoumání čtyř hlavních proměnných proporčních systémů můžeme konstatovat, že: průměrná velikost jednoho volebního obvodu je 14,29; efektivní velikost obvodů se blíží číslu 17; mandáty jsou rozděleny na základě d'Hondtova dělitele; 5 % uzavírací klauzule je v mnoha obvodech nižší než přirozený volební práh; alokace mandátů probíhá v jednom skrutiniu. Součinnost těchto čtyř nejdůležitějších proměnných pak zajišťuje českému volebnímu systému proporcionalitu. Ústava ČR je psaná a rigidní. Pro její změnu je třeba vysoké kvalifikované většiny v obou komorách, čímž je zabráněno omezení menšiny většinou.

Česká republika však zároveň vykazuje tři prvky většinové demokracie. Dvoukomorový Parlament ČR můžeme označit za asymetrický, protože Poslanecká sněmovna je nadřazena Senátu. Horní komoru může dolní komora přehlasovat, současně má horní komora možnost vznést návrh zákona pouze jako celek, oproti dolní komoře, kde mají možnost legislativní iniciace i jednotliví poslanci. Význam Senátu je tedy akcentován ve spojitosti s otázkami stálé demokratické kontroly. Česká společnost a politická scéna je rozdělena podél jedné socioekonomické štěpné linie. Ta začala posilovat v devadesátých letech, kdy docházelo k postupné konstituci nejdůležitějších subjektů české pravice a levice, a zůstala nejrelevantnější štěpnou linií do současnosti. Přestože se ČR dělí

na kraje a obce, které disponují samostatnými a přenesenými pravomocemi, je unitárním státem, kde nedochází k přesunu nejdůležitějších pravomocí z centra. Protože ČR splňuje pět předpokladů konsenzuálního modelu a tři znaky modelu většinového, lze konstatovat, že se demokratické zřízení ČR přibližuje konsenzuálnímu modelu demokracie.

Ve třetí části práce je analyzován pokus o změnu volebního systému v ČR z roku 2000. V roce 1998 proběhly v ČR předčasné volby, ve kterých zvítězila ČSSD. Necelý měsíc po volbách spolu ODS a ČSSD uzavřely tzv. opoziční smlouvu, ve které prakticky došlo k rozdělení moci v jednotlivých institucích české země mezi tyto dvě strany a došlo k exkluzi ostatních politických subjektů. Spolupráci stran stvrdil tzv. toleranční patent z roku 2000. V tomto prohlášení strany deklarovaly záměr změnit volební systém do Poslanecké sněmovny ČR. Finální návrh reformy, který byl odhlasován 124 poslanci bez diskuze s ostatními politickými stranami, předpokládal rozdělení ČR do 35 volebních obvodů, ve kterých by bylo rozděleno všech 200 mandátů. Pro přerozdělení mandátů stranám by se využilo tzv. vyrovnávacího d'Hondtova dělitele, jehož číselná řada začíná číslem 1,414. Současně došlo k zavedení tzv. aditivního kvóra, které výrazně ztěžovalo koaličním projektům vstup do Poslanecké sněmovny, což je možné chápat jako cílenou redukci konkurenčních stran. Změna volebního zákona byla zrušena Ústavním soudem z důvodu porušení nařízení o proporcionalitě volebního systému.

Analýzou zamítnutého návrhu bylo zjištěno několik důležitých faktů. Na modelových výsledcích z let 2002 a 2006 bylo dokázáno, že by změna volebního zákona nepřinesla vítězné straně možnost sestavení jednobarevné většinové vlády. Naopak by došlo k úbytku mandátů pro menší strany, čímž by ODS a ČSSD přišla o potenciální koaliční partnery. Zavedení proporčního systému s většinovými prvky nadále nedoporučuji z několika závažných důvodů.

Vytváření velkých koalic v ČR zvyšuje pravděpodobnost, že se volič svým hlasem bude podílet na vládě. Dále dvě hlavní politické strany, které jsou v současnosti vysoce polarizované, nepovažuji za vyspělé a připravené na většinovou volbu. Za třetí zdůrazňuji, že v případě rozkolu či rozpadu jedné ze současných hlavních stran by antisystémová KSČM mohla zaujmout její pozici, což by se mohlo negativně projevit na stavu demokracie naší země. Jako čtvrtý

důvod proti zavedení většinových prvků uvádím nepřírozené znevýhodnění menších politických stran, které by mohlo vést k jejich naprosté eliminaci.

Přestože nesouhlasím se zavedením proporčního volebního systému s většinovými prvky v ČR, přikláním se k názoru, že vhodná volební reforma by přispěla k větší stabilitě politického systému. Cílem práce nebylo nalezení nejvhodnějšího modelu volebního systému. Na základě analýzy volební reformy bylo vygenerováno několik obecně platných doporučení. Soudím, že by budoucí reformy měly splňovat následující předpoklady. O změně volebního zákona je nezbytné jednat se všemi relevantními politickými aktéry. Jednání napříč politickým spektrem není jednoduché, avšak reformě zajistí potřebnou většinu v obou komorách Parlamentu ČR. Zároveň bude neprůchodný každý návrh, který by si kladl za cíl nepřírozenou redukci určitých politických stran. Neméně důležitá je také podpora vycházející z konsenzu ve společnosti, aby se neopakovala negativní zkušenost z období opoziční smlouvy.

Přestože se analýzou změny volebního systému v ČR zabývá mnoho politických vědců a odborníků (např. T. Lebeda, M. Novák, M. Ženíšek), při zpracování této práce jsem postrádala ucelenou aktuální studii, ve které by byly akcentovány argumenty pro zachování proporční volby. Jsem si vědoma, že zmařený pokus volební reformy z let 1998 až 2002 nemůže sloužit jako všeobecný a neměnný základ pro analýzu budoucích volebních reforem. Z tohoto důvodu však byla obecná doporučení stanovena tak, aby je bylo možné aplikovat na co největší možný počet případů.

Prameny a literatura

PRAMENY

a) Tištěné

Ústava České republiky

b) Internet

18:28:40. Čas, kdy padla Topolánková vláda. Hospodářské noviny, 25. 3. 2009,
(<http://hn.ihned.cz>)

Důvěra k ústavním institucím a spokojenost s politickou situací.

(<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=vyhledavani>)

KOUDELKA, Zdeněk: *Prezident a změna volebního systému.*
(<http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=154>)

Nález Ústavního soudu č. 64/2001 Sb.

(<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb01064&cd=76&typ=r>)

*Návrh variant upravujících volební systém pro volby do Poslanecké sněmovny
Parlamentu České republiky.* (www.vlada.cz)

NOVÁK, Miroslav: *Proč je konkurenční model demokracie pro českou republiku
vhodný?* (<http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=153>)

Poslední průzkum: Koalice se vzdaluje komunistům. Lidové noviny, 10. 6. 2002,
s. 2. (www.anopress.cz)

Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice.

(www.ods.cz)

Snahy o hledání třetí cesty stále nekončí. Lidové noviny, 7. 3. 1994
(www.anopress.cz)

STEM: Volby by nyní vyhrála Čtyřkoalice. Lidové noviny, 18. 12. 2001, s. 2.
(www.anopress.cz)

Vláda získala silný mandát, pochvaloval si premiér Fischer. Lidové noviny, 8. 6.
2009, (<http://www.lidovky.cz>)

Vondra i Kohout: Předsednictví poškodil pád vlády. Týden, 21. 6. 2009
(www.tyden.cz)

Vznikla nová strana Unie svobody.

(<http://archiv.radio.cz/news/CZ/1998/18.01.html>)

Zrušení zdravotnických poplatků zůstává pro ČSSD prioritou.

(<http://cssd.cz/s14983/tiskove-zpravy/a23303.html>)

www.ods.cz

www.cssd.cz

www.volby.cz

LITERATURA

BELKO, Marián: *Vývoj volebního systému v českých zemích od roku 1848*. In: CHYTILEK, Roman – ŠEDO, Jakub (Edd.): *Volební systémy*. Brno, Masarykova univerzita 2004, 237 s.

BLONDEL, Jean: *Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*. *Canadian Journal of Political Science*, 2, 1968, č. 1, s. 180–203.

ČALOUD, Dalibor: *Volební systém a volební inženýrství: současný stav a možné změny*. In: ČALOUD, Dalibor a kol.: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno, CDK 2006, 219 s.

DRULÁK, Petr: *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha, Portál 2008, 255 s.

DUŠEK, Tomáš: *K diskusi politiků o volební reformě: od voleb 1998 do rozhodnutí Ústavního soudu*. In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Edd.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda, Aleš Čeněk 2004, 485 s.

DUVERGER, Maurice: *Les partis politiques*. Paris, Librairie Armand Colin 1976, 565 s.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a kol.: *Základní modely demokratických systémů: Komparace politických systémů*. Praha, Oeconomica 2008, 255 s.

FIALA, Petr – SCHUBERT, Klaus: *Moderní analýza politiky. Uvedení do teorií a metod policy analysis*. Brno, Barrister & Principal 2000, 170 s.

FOLTÝN, Tomáš – HAVLÍK, Vlastimil: *Teorie a praxe sestavování vlády v České republice*. In: ČALOUD, Dalibor a kol.: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno, CDK 2006, 219 s.

- HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno, Masarykova univerzita 2004, 379 s.
- HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: *Konfliktní demokracie*. Brno, MPS 2004, 224 s.
- LEBEDA, Tomáš: *Hlavní proměnné proporčních volebních systémů*. Sociologický časopis, 37, 2001, č. 4, s. 425–228.
- LEBEDA, Tomáš: *Přirozený práh proměnných systémů, teorie a realita*. Politologický časopis, 8, 2001, č. 2, s. 134–149.
- LEBEDA, Tomáš: *Stručný přehled volebních systémů*. In: In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Edd.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda, Aleš Čeněk 2004, 485 s.
- LEBEDA, Tomáš: *Volební reforma v ČR. Zmařený pokus z let 1998–2002*. In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Edd.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda, Aleš Čeněk 2004, 485 s.
- LIJPHART, Arend: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. London, Yale university press 1984, 229 s.
- LIJPHART, Arend: *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945–1990*. New York, Oxford university press 1994, 209 s.
- LIJPHART, Arend: *Non-Majoritarian Democracy: A Comparison of Federal and Consociational Theories*. Publius, 15, 1985, č. 2, s. 3–15.
- LIJPHART, Arend: *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. London, Yale university press 1999, 351 s.
- LIJPHART, Arend: *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley, University of California Press 1968, 231 s.
- LIJPHART, Arend: *Typologies of Democratic Systems*. Comparative Political Studies, 1, 1968, č. 1, s. 17–35.
- KLÍMA, Michal: *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Praha, Radix 2001, 179 s.

- KLÍMA, Michal: *Skrytá tichá velká koalice*. Politologický časopis, 6, 1999, č. 2, s. 170–182.
- KUBÁT, Michal: *Několik Politologických poznámek na margo nálezů Ústavního soudu č. 64/2001 Sb. ze dne 24. 1. 2001*. In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Ed.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda, Aleš Čeněk 2004, 485 s.
- NETOLICKÝ, Pavel: *Opoziční smlouva*. Epolis, 5. 6. 2008, s. 2. (www.epolis.cz)
- NOVÁK, Miroslav: *Geneze a problémy českého stranického systému*. In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Ed.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda, Aleš Čeněk 2004, 485 s.
- NOVÁK, Miroslav: *Jakou demokracii pro nové demokracie? Konsensuální model, efektivita a kulturně homogenní země*. Brno, MPS 2001, 86 s.
- NOVÁK, M.: *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha, Slon 1997, 275 s.
- NOVÁK, Miroslav: *Typy vlád a jejich utváření: ČR v komparativní perspektivě*. In: NOVÁK, Miroslav – LEBEDA, Tomáš (Ed.): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda, Aleš Čeněk 2004, s. 485.
- RYŠAVÝ, Dan: *Lokální politici v zastupitelstvech krajů – vliv velikosti obcí a členství v politické straně*. In: ŠARADÍN, Pavel (ed.): *Krajské volby v České republice*. Olomouc, Univerzita Palackého 2006, 259 s.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka a kol.: *Antologie světových politologů 2*. Praha, Vysoká škola ekonomická 1995, 191 s.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha, Portál 2000, 303 s.
- SARTORI, Giovanni: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*. Brno, CDK 2005, 466 s.
- SARTORI, Giovanni: *The Theory of Democracy Revisited*. New Jersey, Chatham House 1987, 542 s.
- STRMISKA, Maxmilián a kol.: *Politické strany moderní Evropy: Analýza stranicko-politického systému*. Praha, Portál 2005, 727 s.
- TAAGEPERA, Rein: *Effective Magnitude and Effective Thresholds*. Electoral studies. 4, 1998, č. 17, s. 393–404.
- TAAGEPERA, Rein: *Effective Number of Parties: A Measure with Application to*

West Europe. Comparative Political Studies, 12, 1979, č. 1, s. 3–27.

TOCQUEVILLE, Alexis: *Demokracie v Americe*. Praha, Lidové noviny 1992, 378 s.

PEČINKA, Bohumil: *Cesta na hrad*. Praha, Formát 2003, 185 s.

ŽENÍŠEK, Marek: *Model volebního systému pro ČR*. In: DANČÁK, Břetislav – HLOUŠEK, Vít (Edd.): *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Brno, MPS 2006, 276 s.

Abstrakt

Tématem práce je určit vhodný demokratický model pro Českou republiku. Ověřuji hypotézu, která za vhodnější model určuje konsenzuální demokracii. Koncepty konsenzuální a většinové demokracie definoval Arend Lijphart. Hlavní znaky většinové demokracie jsou: koncentrace výkonné moci a sestavování jednobarevných vlád, dominance exekutivy nad legislativou, asymetrický bikameralismus, bipartismus, jednorozměrný stranický systém, většinový volební systém; jednotná a centralizovaná vláda a vyloučení přímé demokracie. Konsenzuální demokracie je charakteristická těmito vlastnostmi: vytváření velkých koalic, rozptýlení moci mezi vládu a parlament, symetrický bikameralismus, multipartismus, přítomnost více štěpných linií, poměrný volební systém, decentralizovaná vláda a psaná ústava. Na základě srovnání těchto znaků s vlastnostmi demokratického nastavení ČR je konstatováno, že se naše země blíží konsenzuální demokracii. Na základě tohoto zjištění je potom analyzován nezdařený pokus o změnu volebního systému v období tzv. opoziční smlouvy, kterou uzavřely strany ODS a ČSSD. Změna volebního systému z proporčního na proporční s většinovými prvky není doporučena z několika důvodů: vhodnost velkých koalic pro ČR, nevyspělost dvou hlavních politických stran, přítomnost antisystémové KSČM a nepřírozená redukce menších politických subjektů.

Klíčová slova: konsenzuální demokracie, většinová demokracie, volební systém, Česká republika

Abstract

The goal of this work is to determinate more suitable type of democracy for the Czech Republic. I verify the hypothesis that consensual model of democracy is more suitable. The concept of consensual and majoritarian democracy were defined by Arend Lijphart. The main attributes of majoritarian democracy are: concentration of executive power in one-party cabinets, cabinet dominance, asymmetrical bicameralism, one-dimensional system, two party system, majoritarian system of elections, centralization and exclusion of direct democracy. Consensual democracy is characterized by these features: broad

coalition cabinet, executive-legislative balance of power, symmetrical bicameralism, multiparty system, multi-dimensional system, proportional voting system, decentralized government and constitutional rigidity. As the result of the comparison of these factors and configuration of czech democracy, it can be claimed that our country tends to be a consensual democracy. The analyses of an unsuccessful attempt of changing voting system is based on this conclusion. To change proportional system to proportional system with majoritarian features is not recommended because of the following arguments: applicability of broad coalition for ČR, an immaturity of two main political parties, existence of KSČM and constrained reduction of smaller political parties.

Key words: konsensual democracy, majoritarian democracy, voting system, Czech Republic

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Aneta Zimová
Název katedry a fakulty:	Politologie a evropská studia, Filozofická fakulta
Název práce:	Konsenzuální a většinová demokracie. Vhodný model pro Českou republiku.
Vedoucí práce:	Doc. Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.
Rok obhajoby:	2009
Počet znaků:	80 816 (včetně mezer)
Počet titulů použité literatury a pramenů:	55
Klíčová slova:	konsenzuální demokracie, většinová demokracie, volební systém, Česká republika
Anotace práce:	Tématem práce je určit vhodný demokratický model pro Českou republiku. Ověřuji hypotézu, která za vhodnější typ pokládá konsenzuální demokracii. Koncepty konsenzuální a většinové demokracie definoval Arend Lijphart. Na základě srovnání hlavních znaků dvou modelů s nastavením demokratického zřízení, pak provádím analýzu neúspěšné volební reformy z dob tzv. opoziční smlouvy.